REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

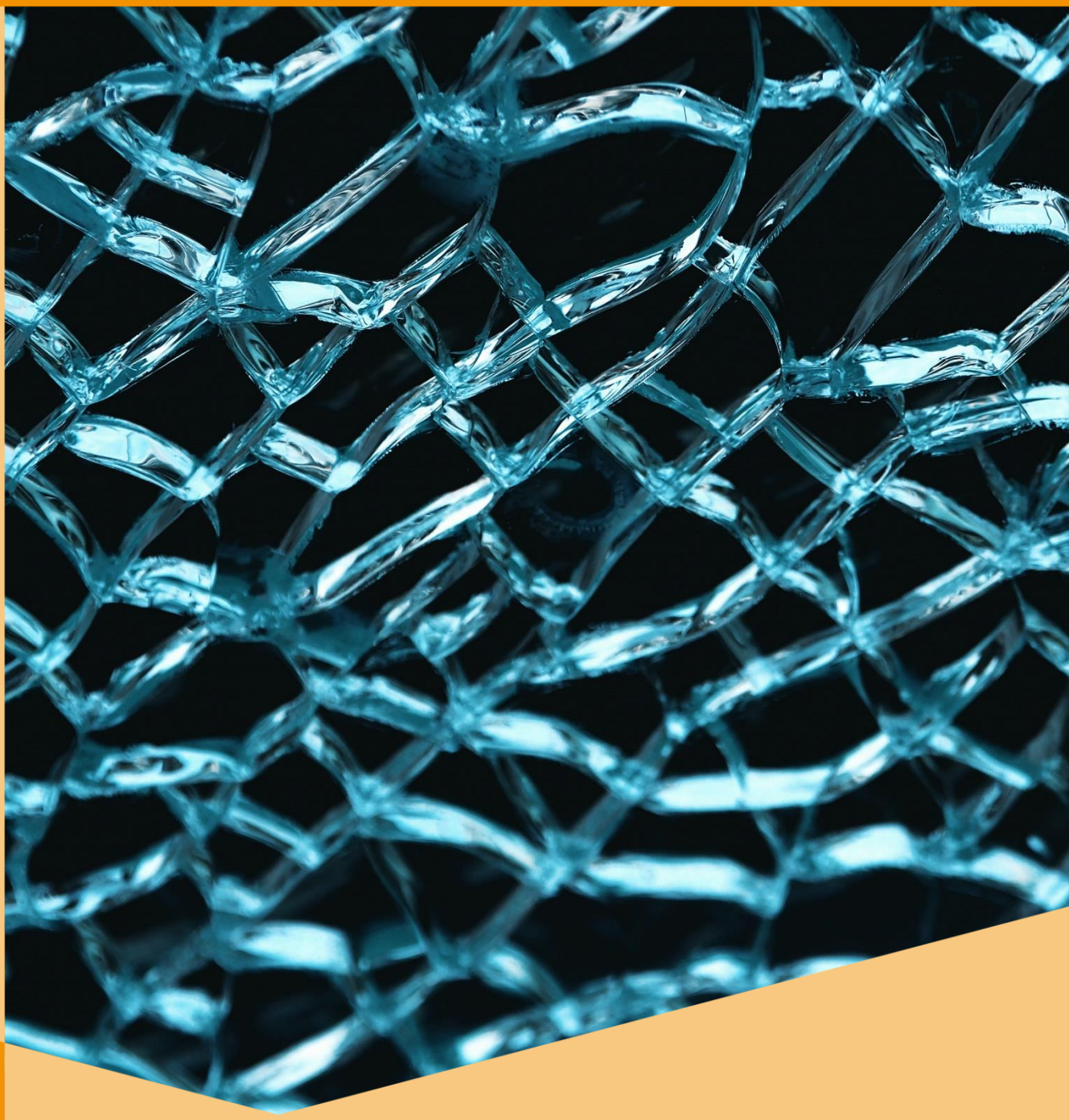

De rol van gender bij geweld

Onderzoeksrapport

De rol van gender bij geweld

Onderzoeksrapport

- EINDRAPPORT -

Auteurs
Suna Duysak, MSc.
Noor Galesloot, MSc.
Wiebe Korf, MSc.
Dr. Heleen Schols

Amsterdam, 23 juni 2022
Publicatienr. 21060

© 2022 Regioplan, in opdracht van het ministerie van VWS

Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Regioplan. Regioplan aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

REGIOPLAN

Inhoudsopgave

Samenvatting 1

1 Inleiding 3
- 1.1 Aanleiding 3
- 1.2 Doel en onderzoeksvragen 3
- 1.3 Onderzoeksaanpak 4
- 1.4 Leeswijzer 6

2 Sekse, gender en geweld: onderzoekskennis 8
- 2.1 Onderzoek naar rol van gender in huiselijk en seksueel geweld 8
- 2.2 Casussen 8
- 2.3 Toetsingskader 11
- 2.4 Toetsingskader gerelateerd aan data PHGSG 13

3 Bevindingen 17
- 3.1 Wie pleegt welk geweld tegen wie? 17
- 3.2 Wat zijn de gevolgen van het geweld dat wordt gepleegd? 21
- 3.3 Start en voortzetting van het geweld 22
- 3.4 Overkoepelende duiding 22
- 3.5 Casussen gerelateerd aan mogelijkheden PHGSG 24

4 Aanscherpen van zicht op de rol van gender bij geweld 28
- 4.1 Inleiding 28
- 4.2 Belangrijkste bevindingen 28
- 4.3 Impactmonitor aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling 30
- 4.4 Tot slot 31

Bijlage 1 - Literatuur 33

Bijlage 2 - Prevalentiecijfers per geweldsvorm 35

Bijlage 3 - Mogelijke en niet-mogelijke aanvullende analyses 39

Bijlage 4 - Toetsingskader 41

Bijlage 5 - Aansluiting rapportages op toetsingskader 42

Bijlage 6 - Interviews, expertmeetings en begeleidingscommissie 49

Bijlage 7 - Visies gender(a)symmetrie 50

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Samenvatting

S

Samenvatting

Door de Tweede Kamer is in een motie van de leden Wörsdörfer en Bergkamp verzocht om te onderzoeken of er bij geweld tegen en moord op vrouwen (mede) sprake is van geweld vanwege gender, en dit mee te nemen in de Impactmonitor aanpak Huiselijk Geweld en Kindermishandeling (HGKM), zodat gendergerelateerd geweld effectiever aangepakt kan worden.

Dit is voor het ministerie van VWS aanleiding geweest om Regioplan te vragen of en op welke manier reeds beschikbare data over huiselijk en seksueel geweld en moord inzicht kunnen geven in de rol van gender bij dit geweld. Hiervoor is gebruik gemaakt van de data in de Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld (CBS, 2020) en moordcijfers (CBS, 2021). De belangrijkste uitdaging hierbij is om een verband te leggen tussen cijfers over *sekse* (de biologische indeling naar man/vrouw) en de rol van *gender* (ideeën, rollen en verwachtingen die we koppelen aan mannen, vrouwen en andere genders). Hiervoor bouwt dit onderzoek voort op het adviesrapport 'Verbeteringen van gendersensitiviteit prevalentieonderzoek huiselijk geweld' (De Vaan e.a., 2016). Mede op basis van literatuuronderzoek bevat dit rapport een toetsingskader. Dit kader kan worden gebruikt om na te gaan welke mogelijkheden er zijn om in (prevalentie)onderzoek de relatie tussen gender en geweld beter zichtbaar te maken.

Het onderzoek bestond uit de volgende activiteiten. Ten eerste hebben we internationale onderzoeksliteratuur bestudeerd die na 2016 is gepubliceerd. Op basis hiervan hebben we enkele aanscherpingen aangebracht in het toetsingskader. Ook hebben we onderzocht in hoeverre de in het rapport geformuleerde adviezen wat betreft het gendersensitiever maken van het prevalentieonderzoek huiselijk geweld zijn overgenomen in de dataverzameling voor het prevalentieonderzoek Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020, en in de rapportage daarover. Verder hebben we auteurs van twee relevante recente onderzoeken geïnterviewd over hun keuzes in focus en methodes. Hierna hebben we nieuwe analyses gedaan van de bestaande data. In de rapportage van de Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld wordt al over sekseverschillen gerapporteerd, soms ook in combinatie met andere kenmerken. Dit hebben we aangevuld door extra uitsplitsingen te maken naar sekse in combinatie met andere kenmerken van de persoon. Bijvoorbeeld door te kijken naar sekse in combinatie met leeftijd of seksuele oriëntatie, of door te kijken naar sekse in combinatie met slachtofferschap van bepaalde typen geweld. Vervolgens hebben we de bevindingen in de data geduid in relatie tot gender. Deze bevindingen hebben we voorgelegd aan enkele experts. Tot slot hebben we de rapportage opgesteld.

In grote lijnen blijkt uit de analyses dat vrouwen iets vaker slachtoffer zijn van huiselijk geweld en van (ex-)partnergeweld dan mannen. Mannen worden iets vaker genoemd als pleger. Wanneer wordt ingezoomd op ernstig en structureel geweld worden deze verschillen groter: dan zien we dat vrouwen veel vaker slachtoffer zijn, en mannen veel vaker genoemd worden als pleger. Ditzelfde geldt als we specifiek kijken naar seksueel geweld: hierbij zijn vrouwen veel vaker slachtoffer, en worden mannen veel vaker als pleger genoemd. Ook lopen vrouwen een veel groter risico vermoord te worden door hun (ex-)partner.

Deze patronen komen overeen met wat verwacht kan worden op basis van onderzoeksliteratuur over de rol van gender bij geweld: de oververtegenwoordiging van vrouwen als slachtoffer en mannen als pleger neemt toe waar macht en controle een grotere rol spelen. Dit omdat de verschillende verwachtingen van mannen en vrouwen doorwerken in de verdeling van macht, gelijkheid en afhankelijkheid. Zodoende kan gender een belangrijke rol spelen bij huiselijk en seksueel geweld. Dit kan juist ook spelen in partnerrelaties, omdat mensen in deze intieme relaties veel invloed op elkaar kunnen hebben.

De in dit onderzoek gebruikte data hebben beperkingen: niet alle analyses die idealiter gemaakt zouden worden, zijn met deze data mogelijk. Deels komt dit doordat de data oorspronkelijk zijn verzameld met een ander doel dan om de rol van gender bij geweld zichtbaar te maken. We laten zien welke mogelijkheden er zijn om dit inzicht te verbeteren door het toevoegen van variabelen. En deels komt het doordat andere (kwalitatieve) onderzoeksmethoden zich er beter voor lenen om patronen en percepties van geweld, dreiging en controle in beeld te krijgen.

In het afsluitende hoofdstuk bespreken we welke data en andere informatie toegevoegd zou kunnen worden aan de Impactmonitor HGKM om meer inzicht te bieden in de rol van gender bij geweld.

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Inleiding

1

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Door de Tweede Kamer is in een motie van de leden Wörsdörfer en Bergkamp[1] verzocht om te onderzoeken of er bij geweld tegen en moord op vrouwen (mede) sprake is van geweld vanwege gender, en dit mee te nemen in de Impactmonitor aanpak Huiselijk Geweld en Kindermishandeling, zodat gendergerelateerd geweld effectiever aangepakt kan worden.

Dit is voor het ministerie van VWS aanleiding geweest om Regioplan te vragen een onderzoek uit te voeren naar de rol van gender bij geweld. In dit rapport leest u de resultaten van dit onderzoek.

1.2 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is om in beeld te brengen of en op welke manier reeds beschikbare data over huiselijk en seksueel geweld en moord[2] inzicht kunnen geven in de rol van gender bij dit geweld. Daarbij is het ook de bedoeling dat het onderzoek inzicht geeft in de manier waarop data kunnen worden gebruikt bij het aanscherpen van de aanpak van gendergerelateerd geweld.

Gendersensitief, niet seksespecifiek
Gezien het doel van het onderzoek is het van belang een gendersensitieve analyse toe te passen. Hiermee bedoelen we een analyse die rekening houdt met gender: de sociaal-culturele rollen en verwachtingspatronen die gekoppeld zijn aan de seksen. Een gendersensitieve analyse omvat onderzoek naar geweld tegen vrouwen, maar beperkt zich hier niet toe, zoals in een seksespecifieke analyse zou gebeuren. De gendersensitieve analyse onderzoekt op welke manieren genderdynamiek een rol speelt in geweld door en tegen mensen met verschillende genders, en relateert dit waar mogelijk ook aan andere kenmerken van deze personen, zoals seksuele oriëntatie.

In het onderzoek worden de volgende hoofd- en deelvragen beantwoord:

Data-analyse

1. Welke vormen van huiselijk en seksueel geweld worden onderscheiden?
2a. Wat is de aard en omvang van plegerschap van mannen en van vrouwen?
2b. Welke verschillen en overeenkomsten laten de data zien in aard en omvang van plegerschap op basis van sekse?
3a. Wat is de aard en omvang van slachtofferschap van mannen en van vrouwen?
3b. Welke verschillen en overeenkomsten laten de data zien in aard en omvang van slachtofferschap op basis van sekse?
4a. Wat zijn de relaties tussen slachtoffer en pleger voor mannelijke en voor vrouwelijke slachtoffers?
4b. Welke verschillen en overeenkomsten op basis van sekse laten de data zien wat betreft de relaties tussen pleger en slachtoffer?
5a. Wat zijn de gevolgen van het geweld voor mannelijke en voor vrouwelijke slachtoffers?
5b. Welke verschillen en overeenkomsten in de gevolgen van geweld voor slachtoffers laten de data zien op basis van sekse?

[1] VAO Huiselijk geweld/Kindermishandeling 180221. Tekst: "De Kamer, gehoord de beraadslaging, constaterende dat geweld tegen vrouwen in een geval van echtscheiding vaak als bijverschijnsel van die echtscheiding wordt gezien en dat jaarlijks 40 tot 50 vrouwen worden vermoord door hun ex-partner of partner; constaterende dat in het Verdrag van Istanbul en de rapportage van GREVIO specifiek gewezen wordt op gender als oorzaak; van mening dat voor de aanpak van geweld tegen en moord op vrouwen het relevant is om te weten of hier (mede) sprake is van geweld vanwege gender; verzoekt het kabinet, te stimuleren dat in deze gevallen onderzocht wordt of gender een rol heeft gespeeld en dat mee te nemen in de impactmonitor, om effectiever gendergerelateerd geweld aan te kunnen pakken."
[2] Hiervoor is gebruikgemaakt van de data in de Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld (CBS, 2020) en moordcijfers (CBS, 2021).

Gendersensitieve duiding

6. Hoe verhoudt de informatie die deze data over huiselijk en seksueel geweld bieden zich tot de theorie over de rol die gender speelt bij deze vormen van geweld?
7. Wat leert dit over de vraag hoe gender een rol speelt in wie de slachtoffers van geweld zijn, wat de dynamiek van het geweld is en in welke relaties het geweld plaatsvindt?
8. Hoe kan de Impactmonitor aanpak HG&KM een bijdrage leveren om de relatie tussen gender en geweld structureel in kaart te brengen?

Definities huiselijk en seksueel geweld

In dit onderzoek maken we gebruik van de definitie van huiselijk en seksueel geweld die ook wordt gehanteerd in de Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld (CBS 2020, p.5):

"De term 'Huiselijke kring' heeft betrekking op de sociale relatie tussen slachtoffer en pleger. Tot de huiselijke kring worden gezins- en familieleden en ook eventuele (ex-)partners gerekend. Met 'huiselijke kring' wordt niet de locatie bedoeld: de voorvallen hoeven niet per se thuis te hebben plaatsgevonden. Seksueel geweld omvat alle vormen van seksuele intimidatie en geweld. Seksueel geweld kan binnen en buiten de huiselijke kring plaatsvinden, zowel in de 'echte wereld' als online."

1.3 Onderzoeksaanpak

In het onderzoek voerden we de volgende onderzoeksactiviteiten uit:

Internationaal literatuuronderzoek en aanscherpen toetsingskader

In dit onderzoek bouwen we voort op het adviesrapport 'Verbeteringen van gendersensitiviteit prevalentieonderzoek huiselijk geweld' (De Vaan e.a., 2016). Het advies van De Vaan en collega's bespreekt mede op basis van literatuuronderzoek welke vragen gesteld zouden moeten worden om de relatie tussen gender en geweld beter zichtbaar te maken. Ook presenteren De Vaan en collega's een toetsingskader waarin is samengevat welke data nodig is om de vragen mogelijkheden om in (prevalentie)onderzoek de relatie tussen gender en geweld beter zichtbaar te maken. Door internationale onderzoeksliteratuur te bestuderen die na 2016 is gepubliceerd, hebben we enkele punten in kaart gebracht waarop het toetsingskader aangescherpt kon worden. Om ons aanvullend literatuuronderzoek uit te voeren hebben wij als eerste stap de literatuurlijsten van het advies van De Vaan e.a. (2016) en van het rapport over de prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Kindermishandeling van Ten Boom en Wittenbrood (2019) doorgenomen. We voerden relevante publicaties in op Google Scholar om na te gaan welke recente literatuur (na 2016) verwijst naar deze bronnen. Vanaf dat moment hebben we verder gebruikgemaakt van de *snowballing*-methode. Daarnaast hebben we gebruikgemaakt van publicaties die reeds bij ons bekend waren. Om meer gerichte informatie te achterhalen over de rol van gender in specifieke vormen van geweld zoals ouderenmishandeling of eergerelateerd geweld hebben we ook gebruikgemaakt van zoektermen in Google Scholar, bijvoorbeeld "gender" in combinatie met "honor based violence" of "elder abuse".

Desk study: wijzigingen prevalentieonderzoek n.a.v. advies 2016

Aansluitend is onderzocht in hoeverre de in het rapport geformuleerde adviezen wat betreft het gendersensitiever maken van het prevalentieonderzoek huiselijk geweld zijn overgenomen in de dataverzameling voor het prevalentieonderzoek Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020, en in de rapportage daarover. Hiertoe is informatie uit de volgende bronnen vergeleken met de aanbevelingen uit het adviesrapport:

- de vragenlijst die is gebruikt voor het prevalentieonderzoek Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020;
- de rapportage 'Prevalentieonderzoek Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020';
- de Impactmonitor aanpak Huiselijk Geweld en Kindermishandeling. Hierbij beperken we ons tot de informatie die wordt gerapporteerd in Impactmonitor zelf; het bestuderen van de achterliggende data valt buiten de reikwijdte van dit onderzoek.

Interviews met auteurs recent onderzoek

Daaropvolgend is gesproken met de auteurs van de Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020 en het in 2020 door het Verwey-Jonker Instituut gepubliceerde rapport 'Een Kwestie van Lange Adem'. Deze gesprekken hebben wij benut om de volgende drie onderwerpen scherper in beeld te krijgen:

- de doelen van deze onderzoeken wat betreft het zicht geven op de relatie tussen gender en geweld;
- de overwegingen van de onderzoekers wat betreft de door hen ingezette methoden, zoals de gekozen surveyvragen;
- de sterke kanten en beperkingen die de onderzoekers zien wat betreft de gendersensitiviteit van deze onderzoeken

De bevindingen uit deze gesprekken hebben we betrokken bij de volgende stappen in het onderzoeksproces. Met name in paragrafen 3.3, 4.4, 5.2 en 5.3 komt de input uit deze gesprekken ook expliciet aan bod.

Secundaire data-analyse

Stapsgewijs hebben we bepaald welke aanvullende statistische analyses nuttig zijn om verschillen en overeenkomsten op basis van sekse in beeld te krijgen wat betreft slachtofferschap, plegerschap, de relaties waarbinnen geweld plaatsvindt, en gevolgen van het geweld. Hiervoor zijn de volgende stappen doorlopen:

1. Op basis van het toetsingskader is bepaald welke informatie idealiter zichtbaar zou moeten worden gemaakt.
2. We hebben de in het kader van het Prevalentieonderzoek verzamelde data en de CBS-gegevens over moord en doodslag bestudeerd en bepaald welke van deze data zich kunnen lenen voor het zichtbaar maken van de nodige informatie in stap 1.
3. We hebben geïnventariseerd welke van deze informatie reeds is opgenomen in de rapportage van het Prevalentieonderzoek, in de rapportage van CBS over moord en doodslag, en in de Impactmonitor aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling.
4. We hebben samengevat welke informatie aanvullend zichtbaar zou kunnen worden gemaakt door het uitvoeren van secundaire statistische analyses op de beschikbare data. Een overzicht hiervan is te vinden in bijlage 3.

De analyse is uitgebreid door een verdere uitsplitsing te maken naar sekse in combinatie met andere kenmerken van de persoon (bijvoorbeeld leeftijd of seksuele oriëntatie) of aspecten van de ervaringen met geweld (zoals slachtofferschap van bepaalde typen geweld). Zo is slachtofferschap van geweld opgesplitst naar sekse in combinatie met leeftijd en ervaringen met geweld in de eigen jeugd. Op die manier hebben we bekeken of samenhang van bepaalde achtergrondkenmerken (zoals leeftijd en de kans op slachtofferschap van een bepaald type geweld) verschilt tussen mannen en vrouwen.

Vervolgens zijn de secundaire analyses uitgevoerd aan de hand van het overzicht van aanvullende informatie en verdere uitsplitsingen. De uitsplitsingen worden beschreven in paragraaf 4 van hoofdstuk 2. Om verschillen in sekse, slachtofferschap en plegerschap duidelijk te maken zijn significantietoetsen uitgevoerd. In dit rapport zijn vervolgens de significante verschillen beschreven. Dit heeft een beeld opgeleverd van verschillen en overeenkomsten naar sekse wat betreft slachtofferschap, pleger-slachtofferrelaties en gevolgen van het geweld.

Gendersensitieve duiding

Op basis van de secundaire analyse en in het licht van inzichten uit de internationale literatuur hebben we samengevat hoe de sekseverschillen in de data zich verhouden tot wat we weten over de manier waarop gender een rol speelt bij het huiselijk en seksueel geweld.

Expertmeetings

Vervolgens hebben we in een notitie onze voorlopige bevindingen samengevat, en daarbij de (on)mogelijkheden van de beschikbare data geïllustreerd aan de hand van drie door ons opgestelde casussen. Ook hebben we samengevat welke mogelijkheden wij zagen om het zicht op de rol van gender te verbeteren

in de Impactmonitor aanpak Huiselijk Geweld en Kindermishandeling. Dit hebben wij in drie sessies besproken met verschillende experts. Uit deze gesprekken kwamen enkele aanvullingen en aanscherpingen naar voren, die wij hebben betrokken bij het opstellen van het definitieve rapport. Met name in paragrafen 4.4, 5.2 en 5.3 komt de input uit deze gesprekken ook expliciet aan bod.

1.4 Leeswijzer

Het eerstvolgende hoofdstuk bevat een beknopte theoretische onderbouwing van de manier waarop kwantitatieve data over sekse inzicht kunnen geven in de rol van gender bij geweld.
Vervolgens worden in hoofdstuk 4 de inzichten over de rol van gender bij het geweld in de onderzochte data gepresenteerd. Dit hoofdstuk bevat zowel kwantitatieve analyses van sekseverschillen als gendersensitieve duiding van deze verschillen. Tot slot bespreken we in hoofdstuk 5 een aantal mogelijkheden om het zicht op de rol van gender aan te scherpen in de Impactmonitor Huiselijk Geweld en Kindermishandeling.

Omwille van de leesbaarheid beperken we ons in de hoofdstukken tot de grote lijnen van onze analyses en bevindingen. Aanvullende informatie is te vinden in de bijlagen.

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Sekse, gender en geweld: onderzoekskennis

2

2 Sekse, gender en geweld: onderzoekskennis

2.1 Onderzoek naar rol van gender in huiselijk en seksueel geweld

Dit hoofdstuk bevat een theoretische onderbouwing van de manier waarop kwantitatieve data over sekse inzicht kunnen geven in de rol van gender bij geweld. Hiervoor putten we uit en bouwen we voort op het in opdracht van het WODC geschreven adviesrapport 'Verbetering van gendersensitiviteit prevalentieonderzoek huiselijk geweld' (De Vaan, Dijkstra & Witkamp, 2016).[3] Dit rapport bevat een toetsingskader op basis waarvan kan worden bekeken of en hoe bestaande data, zoals bijvoorbeeld de data die zijn verzameld voor de prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020 van het WODC, zich lenen voor het zichtbaar maken van de rol van gender bij geweld.

Verschil tussen gender en sekse
Onder **gender** wordt in dit rapport verstaan de sociaal-culturele betekenis die wordt gegeven aan mannelijkheid en vrouwelijkheid, en eventueel andere genders.
Gender is dus iets anders dan **sekse**, dat duidt op het biologisch onderscheid tussen mannen en vrouwen. Wel heeft gender betrekking op de verwachtingen, normen en waarden die worden gekoppeld aan de seksen. Gender verwijst dus naar de betekenis(sen) die sekse krijgt in een specifieke context.
(Bjørnholt, 2019; De Vaan e.a., 2016; Eagly e.a., 2000)

Gendersensitiviteit in de context van prevalentieonderzoek betekent allereerst dat in het onderzoek verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen in pleger- en slachtofferschap en in de impact daarvan zichtbaar moeten worden gemaakt. Maar voor het doen van uitspraken over de rol van gender bij geweld is meer nodig dan een constatering dat geweld door of tegen personen van de ene of de andere sekse wordt gepleegd. Hiervoor is het nodig dit in verband te brengen met de sociaal-culturele aannames, rolpatronen en verwachtingen rondom mannelijkheid en vrouwelijkheid. Bekende voorbeelden daarvan, die ook in het adviesrapport van De Vaan et al. werden genoemd, zijn dat meisjes worden gewaardeerd als ze lief zijn, en jongens als ze stoer zijn; en dat moeders meer op zorgtaken voor de kinderen worden aangesproken dan vaders (bijvoorbeeld in de combinatie van arbeid en zorg, maar ook in echtscheidingsprocedures). Ook valt te denken aan de waardering voor bescheidenheid bij vrouwen, en van 'manmoedigheid' en 'de broek aan hebben' en 'je mannetje staan' bij mannen. Deze verschillende rollen en verwachtingen leiden tot ongelijkheid in macht en afhankelijkheid. Denk bijvoorbeeld aan de over het algemeen grotere financiële onafhankelijkheid van mannen ten opzichte van vrouwen.
Om aan te geven dat ideeën over en verwachtingen ten aanzien van het gedrag van mannen en vrouwen (mede) oorzaak zijn van geweld spreken we van 'gendergerelateerd geweld'. Van belang hierbij is dat gendergerelateerd geweld niet hetzelfde is als 'geweld tegen vrouwen' omdat gender ook een belangrijk component kan zijn in geweld tegen mannen en tegen personen die zich niet als man of vrouw identificeren. Voorbeelden daarvan kunnen zijn wanneer seksueel geweld wordt gebruikt tegen een man om hem te kleineren en te feminiseren (bv. Bergoffen, 2009), of wanneer een man slachtoffer wordt van partnergeweld omdat hij zijn traditionele rol als kostwinner niet kan vervullen.

2.2 Casussen

Om te illustreren hoe gender een rol kan spelen bij geweld presenteren wij in deze paragraaf drie casussen. Op elk van de casussen volgt een bespreking van de manier waarop gender een rol speelt in de beschreven situaties. In het volgende hoofdstuk zullen we op deze casussen teruggrijpen bij de bespreking van de aspecten van geweld waar de onderzochte data wel en niet zicht op kunnen bieden.

[3] In dit onderzoek is een basis gelegd voor een analyse van de rol van gender in Nederlandse cijfers met betrekking tot huiselijk geweld. Dit is gedaan in een advies naar aanleiding van de prevalentiestudie Huiselijk geweld en kindermishandeling 2010 en met het oog op herhaling van die prevalentiestudie vanaf 2016. Het WODC verzocht te onderzoeken op welke manieren het prevalentieonderzoek HG en KIMI met behoud van vergelijkbaarheid ten opzichte van de vorige studie(s) concreet kon worden versterkt op het punt van gendersensitiviteit.

Casus 1

Een moeder van twee jonge kinderen (leeftijd 7 en 8) wordt structureel bedreigd en onder druk gezet door haar ex-partner. De moeder heeft een nieuwe vriend. Er is co-ouderschap met de biologische vader (ex-partner) van de kinderen. Hij heeft de kinderen gemiddeld drie dagen in de week. In het afgelopen jaar heeft de ex-partner een aantal keer moeder met moord bedreigd en denigrerende en kleinerende opmerkingen gemaakt in het bijzijn van de kinderen. Soms dreigt de ex-partner de kinderen niet meer terug te brengen en is slecht of niet bereikbaar wanneer de kinderen bij hem zijn. Ook heeft hij al eens eerder de ruiten ingegooid en is in hechtenis geweest. Vader probeert door middel van de kinderen informatie te krijgen over de nieuwe vriend van moeder en heeft vriend op straat wel-eens geïntimideerd. De verschillende incidenten vinden al ruim een halfjaar bijna wekelijks plaats. Moeder voelt dat ze in haar buurt voortdurend in de gaten wordt gehouden door ex-partner en zijn sociale omgeving. Zij overweegt te verhuizen, maar kan dit voorlopig niet bekostigen. De moeder en kinderen ervaren steeds meer stress. Ze heeft last van paniekaanvallen en is sinds een aantal maanden wegens burn-outklachten niet meer aan het werk. De kinderen reageren door thuis en op school problematisch gedrag te vertonen (agressie en boosheid). De moeder wil opvoed- en psychologische hulp inschakelen voor haar kinderen, maar vader weigert toestemming te geven voor de hulp. De moeder krijgt geen steun meer van haar sociale omgeving. Ze krijgt van haar omgeving te horen dat ze niet had moeten scheiden.

In deze casus is sprake van *coercive control*: een ernstige, dwingende vorm van controle waarmee de ene persoon macht over de andere uitoefent. In dit geval gebruikt de ex-partner coercive control om na het verbreken van de relatie de controle over zijn ex-vrouw en kinderen voort te zetten, met ernstige gevolgen. Coercive control wordt, zeker met dit soort ernstige gevolgen die zelfs kunnen uitmonden in moord, veel vaker door mannen tegen vrouwen gepleegd dan andersom, en vaak in een (ex-)partnerrelatie (Van Eijkern et al. 2018; Myhill 2015; Steketee et al. 2020). De relatie met gender ligt in de onderliggende patronen en verwachtingen en de verschillen in macht en afhankelijkheid die daaruit voortvloeien (Love et al. 2018). Mannen bevinden zich vaker in een machtspositie, maar worden ook geacht die te hebben; coercive control is een manier om die macht uit te oefenen.

Gendergerelateerd geweld kan tussen vreemden voorkomen, maar komt vaker tussen bekenden en intimi voor. Intieme relaties kenmerken zich door een hogere mate van verbondenheid en afhankelijkheid, waardoor geweld binnen deze relaties een grotere impact kan hebben op het slachtoffer en een hoger risico oplevert op herhaald slachtofferschap (Ten Boom, 2016; Ten Boom & Wittebrood, 2019). De Vaan e.a. (2016) pleiten er ook voor in prevalentieonderzoek beter zicht te krijgen op ex-partnergeweld: de controle en dwang die binnen een relatie plaatsvonden kunnen zich immers voortzetten na beëindiging van de relatie (Parker e.a. 2008; Thiara & Humphreys, 2015). In deze casus zien we terug dat gedeeld ouderschap bijdraagt aan de afhankelijkheidsrelatie tussen ex-partners. De pleger gebruikt het gedeelde ouderschap om langdurig coercive control uit te oefenen over het slachtoffer.

Coercive control is een specifieke vorm van huiselijk geweld waarbij dwang en controle kenmerkend zijn (Stark, 2010; Stark & Hester, 2019).[4] Stark (2010) maakt een onderscheid tussen situationeel geweld en coercive control. Situationeel geweld kan door beide partijen gepleegd worden, terwijl coercive control door de ene persoon wordt uitgeoefend over de ander. Mannen zijn wegens genderongelijkheid succesvoller in het uitoefenen van macht en kunnen de genderidentiteit van het slachtoffer gebruiken om haar te kleineren en rechten te ontkennen (Myhill 2015; Myhill & Hohl, 2019).[5] Een man kan bijvoorbeeld gebruikmaken van normen over gender en het gezin om de vrijheid van zijn echtgenote te beperken (Stark & Hester, 2019).

Myhill (2015) demonstreert in zijn onderzoek naar coercive control grote genderverschillen: ongeveer dertig procent van vrouwelijke slachtoffers van mishandeling viel binnen deze categorie, tegenover zes procent van mannelijke slachtoffers. Ook uit recent Nederlands onderzoek blijkt de betrekking van

[4] Dit onderscheid wordt gemaakt door Stark (2010). Johnson (1995) maakt een vergelijkbaar onderscheid tussen 'simpel' partnergeweld – een ruzie tussen gelijken waarin geweld voorkomt – en patriarchaal of intiem terrorisme. In beide benaderingen is met name de tweede vorm van huiselijk geweld gendergerelateerd. Volgens Walby e.a. (2014; Walby & Towers 2018) voegt coercive control daarentegen weinig toe als onderscheidend criterium van geweld omdat elke vorm van huiselijk geweld volgens hen gekenmerkt wordt door dwang en controle.

[5] Coercive control wordt in heteroseksuele relaties in verreweg de meeste gevallen uitgevoerd door een man tegen een vrouw, maar kan ook plaatsvinden in niet-heteroseksuele relaties (bv. Donovan & Hester, 2014).

dwang en controle in onderzoek naar (partner)geweld tot genderasymmetrische bevindingen te leiden. In prevalentieonderzoek naar huiselijk geweld en kindermishandeling in opdracht van het WODC (van Eijkern e.a. 2018) bleken binnen partnergeweld uitsluitend vrouwen slachtoffer van intimidatie. In het onderzoek van Steketee e.a. (2020) naar partnergeweld en kindermishandeling ervoeren vrouwen meer controle over hun leven door hun mannelijke partner dan andersom. Nybergh e.a. (2016) hielden twintig interviews met mannen die partnergeweld hadden meegemaakt. Veel van deze respondenten had tevens zelf geweld gebruikt tegen hun partner. Over het algemeen beschouwden de respondenten het geweld gepleegd door hun vrouwelijke partners niet als dreigend en ondervonden zij niet de vormen van controle en dwang die kenmerkend zijn voor coercive control en intiem terrorisme. Ander onderzoek toont aan dat bepaalde gendergerelateerde factoren, zoals controle, jaloezie, patriarchale overtuigingen en macht, een grotere voorspellende waarde hebben in structureel en eenzijdig partnergeweld (intiem terrorisme) dan in situationeel partnergeweld (Love e.a. 2018).

De vrouw ervaart ernstige gevolgen van het geweld. Dit is in lijn met onderzoeksbevindingen dat gevolgen van geweld ernstiger kunnen zijn voor slachtoffers die kwetsbaarder/minder weerbaar zijn, bijvoorbeeld wegens hun sociaaleconomische positie (Walby & Towers, 2018). Ook hierin kan gender een rol spelen, bijvoorbeeld omdat vrouwen vaak een minder stevige financiële positie hebben dan mannen.

Tot slot speelt voor de kinderen hun gender mee in de manier waarop de nare situaties die zij meemaken op kunnen doorwerken in hun toekomst. Waar jongetjes die getuige zijn geweest van huiselijk geweld een grotere kans maken in hun latere leven zelf gewelddadig te worden, geldt voor meisjes dat zij waarschijnlijker slachtoffer worden (Capaldi e.a. 2012).

Casus 2

Een jong koppel (man 28 jaar, vrouw 27 jaar) dat sinds twee jaar is getrouwd ervaart spanningen in hun gezinsleven. In de afgelopen maand heeft de politie moeten ingrijpen nadat door buren een melding is gedaan van een ruzie waarbij meubels door het huis zijn gesmeten en er over en weer klappen zijn gevallen. Dochtertje van 3 was getuige van het geweld tussen ouders. Mevrouw vertelt dat ze wil scheiden van haar man. Dit werd niet goed ontvangen door hem en leidde tot ernstig fysiek geweld. Mevrouw geeft aan dat er de laatste tijd steeds vaker ruzies zijn met fysieke dreiging/geweld. Zelf ziet zij de aanleiding in het werkloos thuis komen te zitten van haar man. Sindsdien drinkt hij meer, is depressief en prikkelbaar en zijn de ruzies in frequentie en ernst toegenomen. Meneer vertelt dat zijn vrouw regelmatig vernederende opmerkingen maakt over zijn werkloosheid, dreigt met een scheiding en verlating (samen met dochter). Ook geeft man aan dat sinds zijn werkloosheid zijn (financiële) bestedingen worden gecontroleerd en beperkt door zijn vrouw, ook wordt hij er constant op aangesproken als hij tijd met zijn vrienden doorbrengt en/of aan zijn hobby's besteedt i.p.v. zoekt naar werk. Mevrouw moest na het incident een aantal dagen opgenomen worden in het ziekenhuis voor haar verwondingen (hoofdwond en gebroken ribben). Man had geen zichtbaar letsel van de ruzie. Mevrouw is al vaker bij de huisarts geweest met psychische klachten (n.a.v. oplopende spanningen binnen het gezin). Meneer zegt stress te ervaren door de ruzies en het controlerend gedrag van zijn vrouw, maar heeft geen behoefte aan professionele hulp.

In deze casus is te zien dat geweld over en weer plaatsvindt. Gender speelt op verschillende manieren een rol:

- Het geweld wordt gevoed door niet vervulde verwachtingen wat betreft de traditionele rol van de man als kostwinner, die bij de man tot gedragsverandering leidt en bij de vrouw tot psychisch geweld tegen de man.
- Het fysieke geweld dat de man pleegt is ernstiger dan het fysieke geweld dat de vrouw pleegt. Dit kan teruggevoerd worden op aangeleerde communicatiepatronen die gekoppeld zijn aan verwachtingen over hoe jongens en meisjes zich in conflicten horen te gedragen en wordt ondersteund door onderzoek (Hester, 2009, 2013; Walby e.a., 2014; Bjørnholt en Hjemdal, 2018). Dat de vrouw te maken heeft met de ernstigste fysieke gevolgen van het geweld komt overeen met een uit onderzoek bekend patroon dat de gevolgen van geweld meestal ernstiger zijn voor vrouwen dan voor mannen (Hester, 2009, 2013; Archer, 2000; Tjaden en Thoennes, 2000). Zowel geweld binnen een intieme relatie als angst voor verwonding en doding verhoogt het risico op negatieve psychische gevolgen van geweld. Omdat beide vaker het geval zijn bij vrouwen, ondervinden zij vaker negatieve psychische gevolgen van geweld (Bjørnholt en Hjemdal, 2018).

- Waar de vrouw hulp zoekt, houdt de man hulp af. Ook dit valt te relateren aan gender: mogelijk zou de man wel gebaat zijn bij hulp, maar hij heeft meer moeite dan zijn partner met hulp zoeken vanwege ideeën en verwachtingen over onafhankelijkheid en 'jezelf vermannen'. In onderzoek vinden we dat mannelijke slachtoffers maatschappelijke verwachtingen over mannelijkheid noemen als een obstakel bij hulpzoekgedrag (en het beëindigen van hun gewelddadige relatie. Ook zou mee kunnen spelen dat vrouwen en mannen andere percepties hebben van geweld, waarbij mannen over het algemeen iets minder snel als geweld zien, of bepaalde voorbeelden van geweld binnen een relatie acceptabeler vinden dan vrouwen (Hamby 2009; Römkens, 2018).
- Mannen worden ook niet altijd als slachtoffer (h)erkend: in het kwalitatieve enquêteonderzoek van Bates (2020) hadden mannelijke respondenten die slachtoffer waren van partnergeweld het gevoel dat de sociale omgeving hen niet geloofde, en hen als zwak beoordeelde of juist omschreef als de pleger binnen de relatie. In een ander onderzoek onder 258 mannelijke respondenten gaven geënquêteerde slachtoffers van partnergeweld aan regelmatig negatieve reacties van politie en hulporganisaties mee te maken, zoals ongeloof en onverschilligheid (Walker e.a., 2020).

Casus 3

Jongeman van 22 jaar is door zijn vader in elkaar geslagen en het huis uitgezet. Kennissen hebben aan de ouders van de jongen verteld dat hij in vrouwenkleding is gezien. Moeder is zeer teleurgesteld in haar zoon en vader heeft gereageerd door hem te slaan en hem het huis uit te zetten. De jongen heeft kneuzingen en verwondingen aan het gezicht overgehouden aan het fysieke geweld. Het gezin waarin de jongeman is opgegroeid is streng gelovig. Het afwijken van de rol van 'echte man' wordt niet geaccepteerd en wordt beschouwd als een schending van de familie-eer. In zijn jeugd werd al vaker afkeurend (fysiek) gereageerd op zijn gedrag dat in de ogen van zijn familie 'vrouwelijk' zou zijn. Toen zijn kledinggedrag bekend werd heeft zijn familie hem voor een keuze gesteld: hij moest veranderen of anders zou hij worden vermoord. Daaropvolgend moest hij naar een genezer die hem door middel van een rituele behandeling zou helpen met zijn 'ziekte'. In het afgelopen jaar heeft hij psychologische stress ervaren door de huwelijksdwang die wordt opgelegd door zijn ouders. Zijn ouders willen dat hij trouwt met een meisje en hebben al enkele keren huwelijkskandidaten voorgesteld. De jongeman wilde niet met deze jonge vrouwen trouwen en is er niet zeker van dat hij überhaupt met een vrouw wil trouwen, al wil hij dit niet tegen zijn familie uitspreken. Jongeman verbleef gedurende het jaar bij zijn oom. Van zijn oom mocht hij nog maar weinig het huis uit. Uiteindelijk heeft jongeman besloten de banden met zijn familie te breken en aan te kloppen bij een maatschappelijke instantie. Hij ervaart nog regelmatig veel stress en denkt aan zelfmoord.

In deze casus is een jongeman slachtoffer van zowel ernstig fysiek geweld door zijn vader als van coercive control door zijn oom. Gender speelt hierbij een rol omdat de jongeman slachtoffer wordt van huiselijk geweld omdat hij niet voldoet aan de ideeën van zijn familie over wat een 'echte man' zou zijn. Hoewel de mannelijke familieleden het geweld direct uitoefenen, is dit gedrag ingebed in een systeem dat dit ondersteunt. De moeder oefent geen direct geweld uit, maar haar afkeuring voor het gedrag van haar zoon vormt steun voor hoe hij behandeld wordt. Uit onderzoek blijkt dat eergerelateerd geweld regelmatig een reactie is op het niet conformeren aan genderrollen (Mayeda & Vijaykumar, 2016; Janssen, 2009). Ook is bekend dat het zich dikwijls manifesteert binnen een familienetwerk dat groter is dan de directe huiselijke kring (Janssen, 2018).

2.3 Toetsingskader

De in de voorgaande paragraaf beschreven casussen en onderzoeksbevindingen geven een indruk van de manier waarop gender een rol kan spelen bij geweld. Maar waar het gaat om het vaststellen en duiden van sekseverschillen in geweld en slachtofferschap bestaan verschillende visies, methoden en bronnengebruik. Zoals elders in meer detail uiteengezet (De Vaan, Dijkstra & Witkamp, 2016: pp. 9-18) benadrukken sommige onderzoekers symmetrie in het plegen van geweld, en brengen naar voren dat mannen en vrouwen beiden slachtoffer en pleger kunnen zijn. Andere onderzoekers laten juist een asymmetrie zien van geweld en de impact daarvan, waarbij mannen vaker pleger zijn.

Zowel de gendersymmetrie-visie als de genderasymmetrie-visie wordt door onderzoeksresultaten ondersteund. Dit is te verklaren door verschillen in de gebruikte concepten, definities en methoden. Onder andere speelt mee in hoeverre aparte aandacht is voor chronisch geweld, in hoeverre aandacht is voor de impact van geweld, en van welke steekproeftrekkingen gebruik wordt gemaakt.[6] Met andere woorden, wat zichtbaar kan worden gemaakt in onderzoek hangt af van onder andere de vragen die gesteld worden, en de manier waarop dat wordt gedaan. Bij het maken van keuzes over de focus en de methoden van onderzoek, moeten altijd verschillende voor- en nadelen tegen elkaar worden afgewogen. Zo is het van belang om een vragenlijst niet te lang te maken, zodat de respondenten niet te veel worden belast. Tegelijkertijd betekent dat natuurlijk ook dat er dan minder vragen kunnen worden gesteld en niet alle onderwerpen kunnen worden uitgediept. Zoals de geïnterviewde onderzoeker van de PHGSG 2020 aangaf, is dit ook gebeurd bij het opstellen van de vragenlijst voor dat onderzoek. Een ander voorbeeld is dat sommige kwalitatieve methoden, zoals interviews, zich beter dan surveys lenen voor het genuanceerd en gedetailleerd in beeld brengen van de ideeën en ervaringen van betrokkenen bij geweld. Maar bij zulk onderzoek zullen minder respondenten kunnen worden betrokken dan bij grootschalig surveyonderzoek, wat het bijvoorbeeld minder geschikt maakt om conclusies te trekken over jaarprevalenties op het niveau van de gehele populatie.

Voor het onderzoek *Een kwestie van lange adem* is gebruikgemaakt van zowel kwantitatieve dataverzameling op basis van een survey als aanvullende diepte-interviews. Het doel hierbij was om inzicht te bieden in patronen achter gezinsgeweld. Hierbij is onder andere gekeken naar mechanismes van dwang en controle, en de rol van gender hierbij. In ons interview met haar zei onderzoeker K. Lünemann zulke kwalitatieve dataverzameling te zien als essentieel voor het goed in beeld brengen van de rol van gender bij geweld. In het kader van het onderzoek zijn vijf gezinsprofielen geconstrueerd, bedoeld om professionals te helpen bij het begrijpen van wat er speelt in het gezin en uiteindelijk welke hulp nodig is. Het is echter niet mogelijk om de opbrengsten van dit onderzoek te relateren aan het huidige toetsingskader. De gebruikte methoden voor dataverzameling en -analyse verschillen daarvoor te veel, onder andere doordat niet onder dezelfde groepen onderzoek is gedaan.

Dit roept de vraag op hoe in surveyonderzoek toch zo goed mogelijk zicht kan worden gekregen op de rol van gender bij geweld. Naar aanleiding hiervan stellen De Vaan et al. dat het van belang is om de focus te richten op macht, controle en afhankelijkheid. Dit kan gedaan worden door het vizier te richten op de relaties waarbinnen geweld speelt, en op ernstig geweld en ernstige impact. Het door De Vaan et al. (2016) hiervoor ontwikkelde toetsingskader biedt hiermee handvatten om in de onderzoeksbevindingen van prevalentieonderzoek de rol van gender zichtbaar te maken. Om het toetsingskader in ons onderzoek te kunnen gebruiken hebben wij het gelegd langs internationale literatuur die sinds de publicatie van het adviesrapport in 2016 is verschenen. Op basis hiervan hebben we het toetsingskader op enkele punten aangescherpt. Ook hebben we enkele variabelen toegevoegd in het huidige toetsingskader die wel zijn besproken in het literatuuronderzoek van De Vaan et al., maar niet expliciet werden benoemd in het oorspronkelijke toetsingskader. Dat zijn het geslacht van de pleger, de vorm en de ernst van het geweld, het geslacht van het slachtoffer, variabelen met betrekking tot de relatie tussen de pleger en het slachtoffer (zijn het vreemden, bekenden of intimi; zijn het in het geval van partnergeweld partners van hetzelfde of een ander geslacht?), en enkele kenmerken van dwang en controle (manipulatie, dreiging en jaloezie). Tot slot zijn in het huidige kader op basis van de nieuwe literatuur twee variabelen toegevoegd, namelijk de LHBTIQ+-status van het slachtoffer en variabelen met betrekking tot reacties van de sociale omgeving en formele instanties. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in het volgende toetsingskader:

[6] Zie bijlage 7 voor een vollediger overzicht van verschillen in concepten, maten en methoden tussen de twee visies.

Aangescherpt toetsingskader op basis van de Vaan e.a. (2016)

Vraag (analyse)	Subvraag	Variabelen
Wie pleegt welk geweld tegen wie, met welk effect?	Wie pleegt geweld?	• geslacht van de pleger; • eerdere ervaring slachtofferschap, bijvoorbeeld slachtofferschap/getuige van partnergeweld als kind van slachtoffer en pleger in combinatie met hechtingsproblemen/trauma.
	Welk geweld wordt gepleegd?	• frequentie en duur van het geweld; • aantal incidenten van geweld; • vorm van geweld (bv. seksueel aspect, partnerdoding, eergerelateerd); letten op combinatie van meerdere vormen van geweld; • ernst van geweld; • psychisch geweld: beperken tot *stalking* en strafbare bedreiging *of* geweld precies uitvragen en in analyse en rapportage duidelijk koppelen aan ernst, frequentie/intensiteit, context en impact van het geweld.
	Tegen wie wordt geweld gepleegd?	• geslacht van het slachtoffer; • LHBTIQ+-status; • eerdere ervaring slachtofferschap, bijvoorbeeld slachtofferschap/getuige van partnergeweld als kind van slachtoffer en pleger in combinatie met hechtingsproblemen/trauma.
	Wat is de relatie tussen pleger en slachtoffer?	• vreemden, bekenden, intimi; • tussen partners van zelfde of ander geslacht; • afhankelijkheden, (on)gelijkwaardigheid, macht, samen kinderen hebben/opvoeden.
	Wat zijn de gevolgen van geweld?	• fysiek, psychisch (psychologisch en emotioneel), financieel, relationeel, angst; • hulpzoekgedrag op korte en lange termijn; • percepties van geweld; • reacties van instanties en sociale omgeving (bv. *victim blame*).
Wat is de rol van macht, dwang en controle gedurende het hele proces van het geweld?	Wat is de rol van controle en dwang binnen geweld?	• continuüm controle ('coercive control'): o.a. dwang, controle, manipulatie, dreiging, jaloezie; • *intimate terrorism* als uiterste eind continuüm; • aandacht voor relatie-orde en macht in de relatie.
Zet het geweld zich voort na afloop van de relatie en zo ja, hoe?		• ex-partners onderscheiden van huidige partners; • onderscheiden of geweld start tijdens of na relatie; • specifieke aard van ex-partnergeweld (bv. manieren van controle, ondermijnen relatie ouder-kind).

2.4 Toetsingskader gerelateerd aan data PHGSG

De Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020 (kortweg: PHGSG) is een rapportage die een beeld geeft van de aard en de mate waarin geweld in huiselijke kring en seksueel geweld in Nederland voorkomen. Dit wordt in beeld gebracht door wat slachtoffers zeggen over hun ervaringen. Specifiek is een doel van de monitor om inzicht te geven in jaarprevalenties, dus de mate en aard waarin slachtoffers de afgelopen twaalf maanden met geweld te maken hadden. De cijfers in deze PHGSG zijn gebaseerd op een internetenquête onder een steekproef van de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder. Het in beeld brengen van de rol van gender wordt niet in de rapportage genoemd als doel van de monitor, en ook de onderzoeker die wij interviewden zei dat dit geen doel was.

De beschikbare informatie uit de PHGSG en de CBS-cijfers over moord en doodslag zijn afgezet tegen het geüpdatete toetsingskader. Dit resulteert in een overzicht van welke gendersensitieve analyses wel én niet mogelijk zijn. Daarnaast is beknopt samengevat welke data-analyses het CBS al heeft uitgevoerd (op de data van de prevalentiemonitor) en gerapporteerd in relatie tot de centrale vraagstelling (wie pleegt het geweld tegen wie en met welk effect).

Hieronder zijn de reeds uitgevoerde analyses kort toegelicht.

Analyses CBS

- In de rapportage zijn cijfers opgenomen over de prevalentie van geweld (verbale agressie, fysiek geweld, coercive control, stalking door ex-partner, online seksuele intimidatie, niet-fysieke seksuele intimidatie en fysiek seksueel geweld). De prevalentiecijfers worden systematisch opgesplitst naar de sekse, leeftijd en seksuele oriëntatie van de slachtoffers.
- Vervolgens wordt gerapporteerd over het aantal plegers waar men slachtoffer van is geworden, de sekse van de pleger, de relatie tot de pleger en of (per type incident) sprake is van structureel slachtofferschap.
- Daarnaast worden cijfers gepresenteerd over de gevolgen van het ervaren geweld (per overkoepelende geweldvorm) en of slachtoffers al dan niet praten over het geweld.
- Voor elk 'onderwerp' (prevalentie, type pleger, structureel slachtofferschap, ervaren gevolgen e.d.) is met behulp van regressieanalyse nagegaan of er significante verschillen zijn naar specifieke achtergrondkenmerken van het slachtoffer (sekse, leeftijd, huishoudsamenstelling, welvaart etc.). Er is alleen tekstueel gerapporteerd als er sprake was van een significant verschil.
- De onderwerpen zijn niet geclusterd (bijvoorbeeld ernstige uitingsvormen van het geweld in combinatie met het aantal ervaren gevolgen) en in samenhang geanalyseerd.
- Over het algemeen geldt dat de cijfers niet in samenhang met specifieke kenmerken (bijvoorbeeld cijfers over pleger-slachtofferrelaties naar achtergrondkenmerken van het slachtoffer) zijn geanalyseerd/geclusterd.

Aanvullende analyses

Vervolgens hebben wij op basis van het toetsingskader geïnventariseerd welke analyses idealiter gedaan zouden worden en in hoeverre de data zich hiervoor lenen. Een belangrijke beperking in de dataverzameling, althans in relatie tot de huidige onderzoeksvragen, is dat slachtoffers per type incident meerdere plegers konden opgeven, waardoor vervolgvragen over dit incident (structuraliteit van het geweld, ernst van het geweld, gevolgen van het geweld), niet te herleiden zijn naar een specifieke pleger. Een andere beperking is dat alleen de relatie tussen pleger en slachtoffer uitgevraagd is, en niet de mate van afhankelijkheid in deze relatie.

Met de huidige data kunnen de volgende aanvullende analyses worden gedaan waarbij verschillen tussen mannen en vrouwen in slachtofferschap, en in sommige gevallen ook in plegerschap, worden bekeken:

- per geweldsvorm, type incident en aantal typen incidenten het plegerschap van partners dan wel expartners in beeld brengen;
- het uitsplitsen van huiselijk geweld gepleegd door mannelijke en vrouwelijke familieleden naar type incident en aantal incidenten;
- het uitsplitsen van pleger-slachtofferrelaties naar achtergrondkenmerken van het slachtoffer;
- het uitsplitsen van ernstig geweld;
- het uitsplitsen van cijfers over moord en doodslag naar pleger-slachtofferrelatie;
- het uitsplitsen van het type en aantal typen ervaren gevolgen naar sekse van het slachtoffer;
- het uitsplitsen van hulpzoekgedrag.

Aanvullende analyses die *niet* mogelijk zijn

Met de huidige data is het niet mogelijk de volgende analyses te doen:

- de ernst (inclusief structuraliteit) van het geweld relateren aan type pleger-slachtofferrelatie;
- het verdiepen van inzicht in afhankelijkheden tussen pleger en slachtoffer;

- het verdiepen van inzicht in slachtofferkenmerken door in beeld te brengen wat de ervaringen van transgender personen[7] en intersekse personen zijn met geweld;
- inzicht verschaffen in de duur van het geweld;
- het geven van meer inzicht in geweld in gezin van oorsprong;
- de ernst van het geweld relateren aan de ervaren gevolgen;
- inzicht geven in percepties van geweld (in tegenstelling tot feitelijke beschrijvingen van incidenten).

Bijlage 3 bevat een gedetailleerder overzicht van de aanvullende analyses die wenselijk zijn. Dit overzicht is uitgesplitst naar analyses die mogelijk zijn en analyses die, alhoewel wenselijk, *niet* mogelijk zijn met de beschikbare data.

[7] De variabele 'geslacht' maakt deel uit van de dataverzameling, maar respondenten is niet gevraagd naar het gender waarmee zij zich identificeren. Transgender personen identificeren zich niet (uitsluitend) met het bij geboorte toegewezen geslacht. Voor manieren om genderidentiteit uit te vragen in kwantitatief onderzoek, zie bijvoorbeeld Motmans, J., Burgwal, A. & Dierckx, M. 2020.

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Bevindingen

3

3 Bevindingen

3.1 Wie pleegt welk geweld tegen wie?

Dit hoofdstuk bevat ten eerste een bespreking van het beeld dat de onderzochte data geven van sekseverschillen, geordend naar de centrale vragen uit het toetsingskader. Hierbij baseren we ons deels op informatie die is te vinden in de rapportage van de PHGSG 2020, deels op de maatwerktabellen en onze eigen aanvullende analyses. In paragraaf 3.4 volgt een samenvattende bespreking waarin we de data relateren aan de in het vorige hoofdstuk besproken inzichten over de rol van gender bij geweld.
Tot slot staan we in paragraaf 3.5 ook stil bij de beperkingen van de beschikbare data. Dit doen we door terug te grijpen naar de in het vorige hoofdstuk geïntroduceerde casussen.

In deze eerste paragraaf bespreken we de belangrijkste bevindingen in het antwoord op de vraag: *wie pleegt welk geweld tegen wie?*

Sekseverschillen in slachtofferschap

- Zoals ook te lezen was in de rapportage van de PHGSG 2020, werden vrouwen over de afgelopen twaalf maanden vaker slachtoffer van huiselijk geweld dan mannen (9% van de vrouwen ten opzichte van 7% van de mannen), en veel vaker slachtoffer van seksueel geweld dan mannen (15% van de vrouwen ten opzichte van 7% van de mannen).
- Verder werden vrouwen vaker slachtoffer van coercive control (5% van de vrouwen ten opzichte van 4% van de mannen), stalking door ex-partner (3% van de vrouwen ten opzichte van 2% van de mannen), niet-fysieke seksuele intimidatie (11% van de vrouwen ten opzichte van 3% van de mannen), fysiek seksueel geweld (5% van de vrouwen ten opzichte van 2% van de mannen), en online seksuele intimidatie (7% van de vrouwen ten opzichte van 4% van de mannen) dan mannen.
- Verder bleek uit onze aanvullende analyses dat over de afgelopen 12 maanden vrouwen vaker slachtoffer werden van verbaal geweld (33% tegenover 30%) en fysiek geweld (4% tegenover 3%).
- Uit onze aanvullende analyses bleek daarnaast dat vrouwen vaker slachtoffer worden van ernstig fysiek seksueel geweld[8] (3% van de vrouwen tegenover 1% van de mannen).
- Vrouwelijke slachtoffers van ernstig fysiek geweld[9] worden vaker slachtoffer van meerdere incidenten van ernstig fysiek geweld (polyvictimisatie) dan mannelijke slachtoffers (52% tegenover 42%). Voor ernstig fysiek seksueel geweld was dit verschil niet zichtbaar.

Sekseverschillen slachtofferschap coercive control

- Zoals ook is te lezen in de rapportage van de PHGSG 2020 geven vrouwen vaker aan slachtoffer van dwingende controle te zijn geweest dan mannen: 5 tegenover 4 procent.
- Ook bestaat een duidelijke relatie tussen leeftijd en het slachtofferschap van coercive control door iemand uit de huiselijke kring: naarmate de leeftijd toeneemt, daalt het percentage slachtoffers.
- Zoals ook wordt gerapporteerd in de PHGSG 2020 (p.35): “Het zijn vaker mannen die dwingende controle uitoefenen. Van de slachtoffers is 43 procent dwingend gecontroleerd door een man en 33 procent door een vrouw. Vijftien procent had zowel met mannelijke als met vrouwelijke plegers te maken. Acht procent van de slachtoffers heeft niet aangegeven wie de pleger(s) waren. Bij vrouwelijke slachtoffers is de pleger vaker man (63%) dan vrouw (15%), terwijl voor mannelijke slachtoffers het omgekeerde geldt (16% man als pleger tegen 58% vrouw). Het percentage dat zowel met mannelijke als vrouwelijke plegers te maken krijgt verschilt niet naar geslacht.”
- Uit onze analyse komt naar voren dat mannen vaker dan vrouwen pleger zijn van incidenten die te maken hebben met dreiging of intimidatie (dreigen om geliefden iets aan te doen, dreigen zichzelf iets aan te doen, bang maken of intimideren, kleineren of vernederen, op een andere manier controleren of intimideren) (52% van de gerapporteerde plegers van deze incidenten was man en 31% vrouw). Vrouwen zijn vaker dan mannen plegers van incidenten die te maken hebben met sociale

[8] De volgende incidenten zijn door ons als ernstig fysiek seksueel geweld aangemerkt: aftrekken of vingeren (seks met de hand) , terwijl u dat niet wilde; orale seks (seks met de mond), terwijl u dat niet wilde; geslachtsgemeenschap (penis of voorwerp in vagina), terwijl u dat niet wilde; anale seks (penis of voorwerp in de anus), terwijl u dat niet wilde; iemand dwong u om seks met iemand anders te hebben voor geld en/of goederen.
[9] De volgende incidenten zijn door ons als ernstig fysiek geweld aangemerkt: (ex-)partner heeft u (a) geslagen, (b) gestompt, (c) geschopt; (ex-)partner heeft expres (d) brandwonden bij u veroorzaakt; (ex-)partner heeft geprobeerd om u te (e) verstikken of te wurgen; (ex-)partner heeft u (f) verwond met een mes of ander wapen.

controle (iemand weghouden bij familie en/of vrienden. bepalen met wie iemand mag praten, bijhouden waar iemand is, controleren van berichtverkeer en sociale media). 43 procent van de gerapporteerde plegers van deze incidenten was vrouw en 36 procent man.

- Vrouwelijke slachtoffers van coercive control worden gemiddeld van meer typen incidenten slachtoffer dan mannelijke slachtoffers (vrouwelijke slachtoffers maakten gemiddeld 2,9 incidenten mee tegenover gemiddeld 2,4 incidenten voor mannelijke slachtoffers).
- Ook blijkt uit onze analyse dat niet-heteroseksuele personen vaker slachtoffer worden van coercive control dan heteroseksuele personen (6% tegenover 5%). Dit geldt meer voor vrouwen dan voor mannen: niet-heteroseksuele vrouwen worden vaker slachtoffer van coercive control dan niet-heteroseksuele mannen (7% tegenover 5%). Zoals ook is gerapporteerd in de PHGSG 2020 zijn biseksuele vrouwen (11%) en biseksuele mannen (9%) vaker slachtoffer dan hetero vrouwen en hetero mannen (respectievelijk 5 en 4%).

Sekseverschillen in structureel slachtofferschap

- Uit onze analyse blijkt dat vrouwelijke slachtoffers vaker dan mannen slachtoffer zijn van structureel huiselijk geweld (8% tegenover 6%).[10]
- Vrouwelijke slachtoffers van verbaal geweld worden vaker structureel slachtoffer (12% van de vrouwelijke slachtoffers tegenover 10% van de mannelijke slachtoffers). Hetzelfde geldt voor slachtoffers van niet-fysieke seksuele intimidatie (13% van de vrouwelijke slachtoffers tegenover 10% van de mannelijke slachtoffers), en van seksueel geweld als overkoepelende geweldsvorm (5% van de vrouwelijke slachtoffers tegenover 3% van de mannelijke slachtoffers).
- Vrouwelijke slachtoffers van seksueel geweld buiten huiselijke kring worden bijna drie keer vaker dan mannelijke slachtoffers structureel slachtoffer van dit type geweld (1,5% van de vrouwelijke slachtoffers tegenover 0,6% van de mannelijke slachtoffers).
- De cijfers over structureel slachtofferschap zijn minimumschattingen, aangezien per incident gevraagd is in hoeverre het incident structureel voorkwam. Het kan zijn dat het geweld wel degelijk een structureel karakter had, maar was verdeeld over verschillende incidenten.

Achtergrondkenmerken slachtoffer

- Uit onze analyse blijkt dat oudere mensen minder vaak slachtoffer worden van huiselijk geweld. Zo gaf 3 procent van de respondenten van 65 jaar en ouder aan in de afgelopen 12 maanden slachtoffer te zijn geweest van huiselijk geweld, tegenover 11 procent van de mensen onder de 65 jaar. Uit onze analyse bleek dat het sekseverschillen in slachtofferschap van huiselijk geweld het grootst is bij jongere personen en kleiner wordt in de daaropvolgende leeftijdscategorieën. Zo zijn vrouwen van 25 jaar of jonger 30 procent vaker slachtoffer van huiselijk geweld dan mannen in dezelfde leeftijdscategorie. In de leeftijdscategorie 56-65 jaar is dit nog slechts 17 procent. Bij seksueel geweld is dit patroon nog duidelijker zichtbaar in vergelijking met huiselijk geweld (vrouwen van 25 jaar of jonger zijn bijna drie keer vaker slachtoffer van seksueel geweld; in de leeftijdscategorie 56-65 jaar is gezakt naar bijna twee keer).
- Respondenten die in hun jeugd geweld hebben meegemaakt geven ongeveer drie keer zo vaak aan dat zij slachtoffer zijn geworden van huiselijk geweld. De invloed van eerdere ervaringen is ongeveer gelijk voor mannen en vrouwen.
- Ouders van kinderen onder de 12 jaar worden vaker slachtoffer van huiselijk geweld (10% voor ouders met jonge kinderen tegenover 9% voor ouders zonder jonge kinderen). Vrouwen met jonge kinderen zijn vaker slachtoffer van huiselijk geweld in de afgelopen 12 maanden dan mannen met jonge kinderen (12% tegenover 8%). Van de slachtoffers geven vaders van jonge kinderen vaker aan dat de pleger de (ex-)partner was dan moeders met jonge kinderen (68% van de mannelijke slachtoffers tegenover 58% van de vrouwelijke slachtoffers).

[10] Geweld wordt als structureel beschouwd wanneer het slachtoffer aangeeft dat een incident in de afgelopen 12 maanden (bijna) dagelijks, wekelijks of maandelijks heeft plaatsgevonden. Coercive control en stalking zijn altijd structureel.

- Het hebben van een meerderjarig kind lijkt een protectieve factor te zijn tegen huiselijk geweld. Zo ervaart 4 procent van de respondenten met een meerderjarig kind in de afgelopen 12 maanden huiselijk geweld, tegenover 12 procent van de respondenten zonder meerderjarig kind. Desondanks worden moeders met een meerderjarig kind vaker slachtoffer van huiselijk geweld dan vaders met een meerderjarig kind (5% tegenover 4%).
- Personen in een lagere welvaartscategorie worden vaker slachtoffer van huiselijk geweld dan personen in hogere welvaartscategorieën. Zo wordt 18 procent van de personen in het laagste welvaartskwintiel in de afgelopen 5 jaar slachtoffer van huiselijk geweld, tegenover 12 procent van de personen in hogere welvaartskwintielen. In elke welvaartscategorie worden vrouwen vaker slachtoffer van huiselijk geweld in de afgelopen 5 jaar dan mannen. Het sekseverschil blijft in alle kwintielen ongeveer gelijk (20% van de vrouwen tegenover 16% van de mannen in het eerste kwintiel; 11% tegenover 9% in het vijfde kwintiel). In de laagste welvaartskwintiel wijzen vrouwelijke slachtoffers vaker de (ex-)partner aan dan mannelijke slachtoffers (32% tegenover 17%).
- Respondenten zonder werk geven vaker aan in de afgelopen vijf jaar slachtoffer te zijn geweest van huiselijk geweld (15% voor mensen zonder werk tegenover 12% voor mensen met werk). Vrouwen zonder werk zijn vaker slachtoffer van huiselijk geweld dan mannen zonder werk (15% tegenover 14%). Van de slachtoffers van huiselijk geweld zonder werk, geven vrouwen vaker dan mannen aan dat de pleger de (ex-)partner was (23% van de vrouwelijke slachtoffers tegenover 16% van de mannelijke slachtoffers).

Slachtofferschap en seksuele oriëntatie

- Voor meerdere vormen van geweld geldt dat slachtofferschap hoger is onder mensen met een niet-heteroseksuele oriëntatie. Hierover is ook in de PHGSG gerapporteerd. Zo worden personen met een niet-heteroseksuele oriëntatie vaker seksueel geïntimideerd. Het vaakst maken biseksuele vrouwen dit mee: ruim een derde (35%) van de biseksuele vrouwen werd in het afgelopen jaar geïntimideerd; bij lesbiennes is dit 19 procent en bij hetero vrouwen 9 procent. De percentages voor biseksuele en homoseksuele mannen zijn ongeveer gelijk (14 en 13%). Onder heteroseksuele mannen was het slachtofferschap het laagst: 3 procent rapporteerde het afgelopen jaar slachtoffer te zijn geworden.
- Een vergelijkbaar patroon waarbij er meer slachtofferschap is onder niet-heteroseksuele mensen, en dan met name biseksuele vrouwen, is te zien bij slachtofferschap van fysiek geweld in huiselijke kring, verbaal geweld in huiselijke kring, stalking door een ex-partner, coercive control, fysiek seksueel geweld en online seksuele intimidatie.

Sekseverschillen in plegerschap

- De rapportage van de PHGSG 2020 laat een groot sekseverschil zien bij seksueel geweld[11] (bij 81% van de slachtoffers van seksueel geweld was de pleger een man, bij 12% een vrouw, bij 5% waren mannen en vrouwen onder de plegers, en 2% gaf geen pleger op).
- Verder bleek uit onze aanvullende analyse dat slachtoffers van huiselijk geweld[12] vaker een man noemen als pleger dan een vrouw (bij 44% van de slachtoffers van huiselijk geweld was de pleger een man, bij 34% een vrouw, bij 10% waren mannen en vrouwen onder de plegers, en 10% gaf geen pleger op).
- Slachtoffers van ernstig fysiek geweld geven vaker een man op als pleger dan een vrouw (44% tegenover 34%). Dit verschil is groter bij ernstig fysiek seksueel geweld, waar in 90 procent van de gevallen een man als pleger opgegeven werd, en in 5 procent van de gevallen een vrouw. Ook in gevallen van structureel geweld is de pleger vaker man dan vrouw (38% tegenover 30%).
- Plegers van stalking door ex-partner zijn vaker man; 63 procent van de gerapporteerde plegers is man, 36 procent is vrouw, en 1 procent is man(nen) en vrouw(en)/onbekend.

[11] Betreft seksueel geweld (niet-fysieke seksuele intimidatie, fysiek seksueel geweld en online seksuele intimidatie) in én buiten huiselijke kring.
[12] Betreft huiselijk geweld exclusief seksueel geweld in huiselijke kring en exclusief verbale agressie (ofwel: fysiek geweld in huiselijke kring, coercive control en stalking door ex-partners).

Pleger-slachtofferrelaties per geweldsvorm

Bij het interpreteren van de resultaten over pleger-slachtofferrelaties dient rekening gehouden worden met de manier van uitvragen: per incident (en dus per geweldsvorm) kunnen meerdere plegers opgegeven worden.

- Zoals ook in de PHGSG 2020 is te lezen wordt in een aanzienlijk deel van de gevallen in de afgelopen 12 maanden van verbale agressie (in de helft van de gevallen), fysieke agressie (in een derde van de gevallen) en coercive control (iets meer dan een derde van de gevallen) de partner als pleger genoemd door het slachtoffer. Bij coercive control worden ook ouders vaak genoemd als pleger (in ongeveer 1 op de 6 gevallen).
- In verreweg de meeste gevallen van niet-fysieke seksuele intimidatie en fysiek seksueel geweld werd iemand van buiten de huiselijke kring genoemd als pleger. Bij vrouwelijke slachtoffers van fysiek geweld en coercive control is de pleger vaker man dan vrouw. Bij mannelijke slachtoffers is een omgekeerd patroon zichtbaar.

Pleger-slachtofferrelaties: (ex-)partners

- Onze analyse laat zien dat in zes op de tien gevallen van geweld door de ex-partner, het slachtoffer een vrouw is. In vier op de tien gevallen van ex-partnergeweld is het slachtoffer een man.
- Er is geen verschil te zien tussen mannen en vrouwen in de mate waarin zij slachtoffers worden van partners en ex-partners als *samengevoegde* categorie plegers.
- Per uitgevraagde geweldsvorm zijn de verschillen in slachtofferschap door (ex-)partners klein, behalve bij seksueel geweld binnen huiselijke kring (bij 85% van de vrouwelijke slachtoffers was de pleger de (ex-)partner, tegenover 72% voor de mannelijke slachtoffers).
- Wel worden vrouwen gemiddeld genomen slachtoffer van meer vormen van (ex-)partnergeweld. Vrouwelijke slachtoffers van (ex-)partnergeweld worden gemiddeld slachtoffer van 2,5 vormen van (ex-)partnergeweld, terwijl mannen van ongeveer 1,7 vormen van (ex-)partnergeweld slachtoffer worden.
- Ook treden sekseverschillen op wanneer gekeken wordt naar ernstige vormen van geweld gepleegd door (ex-)partners. Bij mannelijke slachtoffers van fysiek geweld gepleegd door de (ex-)partner was vaker sprake van ernstig fysiek geweld dan bij vrouwelijke slachtoffers (71% tegenover 54%). Bij ernstig fysiek seksueel geweld is het beeld omgekeerd: bij vrouwelijke slachtoffers van fysiek seksueel geweld gepleegd door de (ex-)partner was vaker sprake van ernstig fysiek seksueel geweld dan bij mannelijke slachtoffers (45% tegenover 30%).

Pleger-slachtofferrelaties: moord en doodslag

- Mannen worden twee keer zo vaak slachtoffer van moord en/of doodslag ten opzichte van vrouwen. In de periode 2016-2020 zijn 420 mannelijke slachtoffers en 211 vrouwelijke slachtoffers bekend bij het CBS.
- Uit onze analyse blijkt dat vrouwen bijna vijf keer zo vaak als mannen slachtoffer worden van moord en doodslag gepleegd door iemand binnen de huiselijke kring. Van de 420 mannelijke slachtoffers was de pleger in 57 gevallen (14%) iemand uit huiselijke kring. Van de 211 vrouwelijke slachtoffers was in 157 van de gevallen (74%) de pleger iemand uit huiselijke kring.
- Het sekseverschil is nog groter wanneer we inzoomen op moord en doodslag door een (ex)partner: bij 50% van de vrouwen die in Nederland omkomt door geweld, is de pleger de (ex-)partner; voor de mannen is dit slechts 5% van de gevallen zo.
- Het is mogelijk dat deze cijfers onderschattingen van het totaal zijn; de cijfers van het CBS komen voort uit de Basisregistratie Personen, doodsoorzaakformulieren, en dossiers van het Openbaar Ministerie. Omdat in deze context ex-partner en partner een juridische lading hebben, kan het zijn dat niet in alle gevallen waarin er sprake is (geweest) van een intieme relatie, plegers als (ex-)partner aangeduid worden.

3.2 Wat zijn de gevolgen van het geweld dat wordt gepleegd?

Tabel 3.1 Sekseverschillen in effecten van het gepleegde geweld op het slachtoffer

	Vrouwen	Mannen
Ervaart gevolgen van huiselijk geweld	36 %	26 %
Gemiddeld aantal ervaren gevolgen huiselijk geweld	3,2	2,7
Ervaart gevolgen van coercive control	69 %	54 %
Ervaart gevolgen van fysiek geweld	51 %	35 %
Praat met iemand over geweld	83 %	69 %
Zoekt hulp bij Veilig Thuis	3 %	1 %

Verschillen in ervaren gevolgen

- Vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld ervaren vaker gevolgen van het geweld dan mannelijke slachtoffers (36% tegenover 26%). Eenzelfde sekseverschil is niet waargenomen bij seksueel geweld in huiselijke kring, maar wel voor seksueel geweld buiten huiselijke kring (14% tegenover 9%).
- In de rapportage PHGSG 2020 kwam al naar voren dat vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld vaker gevolgen ervaren van coercive control dan mannelijke slachtoffers (vrouwen ervoeren in 69% van de gevallen gevolgen tegenover 54% voor mannen).
- Uit onze analyse blijkt dat dit ook geldt voor lichamelijk geweld (vrouwelijke slachtoffers ervoeren in 51% van de gevallen gevolgen tegenover 35% van de mannelijke slachtoffers), online seksuele intimidatie (14% van de vrouwelijke slachtoffers tegenover 12% van de mannelijke slachtoffers) en fysiek seksueel geweld (23% van de vrouwen tegenover 17% van de mannen).
- Vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld ervaren gemiddeld meer gevolgen van geweld dan mannen (vrouwelijke slachtoffers ervaren gemiddeld 3,2 gevolgen van al het geweld; mannelijke slachtoffers gemiddeld 2,7 gevolgen).
- Vrouwelijke slachtoffers van ernstig fysiek geweld ervaren gemiddeld meer gevolgen dan mannen (vrouwelijke slachtoffers ervaren gemiddeld 2,4 gevolgen; mannelijke slachtoffers gemiddeld 2,1 gevolgen).
- Vrouwelijke slachtoffers ervaren vaker psychologische problemen (35% tegenover 24%), lichamelijke problemen (10% tegenover 6%), problemen omtrent werk of opleiding (8% tegenover 6%) en andere problemen (10% tegenover 7%) van huiselijk geweld dan mannelijke slachtoffers.

De gevolgen zijn uitgevraagd per overkoepelende geweldsvorm (bijvoorbeeld fysiek geweld of coercive control). Het is hierdoor niet mogelijk de gevolgen (mate van voorkomen of type) te relateren aan pleger-slachtofferrelaties, aangezien per incident (en dus geweldsvorm) meerdere plegers opgegeven kunnen worden. Hierdoor is niet te achterhalen welk gevolg voortkomt uit welk incident met een bepaalde pleger. Ook is het hierdoor niet mogelijk om de gevolgen te relateren aan de ernst van het geweld, aangezien niet duidelijk is uit welk geweld het gevolg voortkomt.

Verschillen in hulpzoekgedrag

- Vrouwelijke slachtoffers praten vaker met iemand over huiselijk geweld dan mannen. Van de vrouwelijke slachtoffers heeft meer dan driekwart (83%) in de afgelopen twaalf maanden met iemand gepraat over het geweld, bij de mannen is dit iets meer dan twee derde (69%).
- De meerderheid van slachtoffers van seksueel geweld in huiselijke kring praat hier met iemand over; vrouwelijke slachtoffers meer dan mannelijke slachtoffers (73% tegenover 57%).
- De meerderheid van slachtoffers van seksueel geweld buiten huiselijke kring praat hier met iemand over; vrouwelijke slachtoffers meer dan mannelijke slachtoffers (72% tegenover 48%).
- In de rapportage is beschreven dat vrouwelijke slachtoffers vaker dan mannelijke slachtoffers praten over lichamelijk geweld (81% tegen 71%), coercive control (87% tegenover 75%), niet-fysieke seksuele intimidatie (72% tegenover 50%), en fysiek seksueel geweld (73% tegenover 62%).
- Uit onze analyse komt naar voren dat vrouwelijke slachtoffers vaker dan mannelijke slachtoffers praten over stalking door ex-partner (85% tegenover 69%) en online seksuele intimidatie (69% tegenover 43%).

- Vrouwelijke slachtoffers praten zowel vaker over structureel huiselijk geweld (88% tegenover 72%) als niet-structureel huiselijk geweld (76% tegenover 64%) dan mannelijke slachtoffers.
- Uit onze analyse komt naar voren dat vrouwelijke slachtoffers in leeftijdscategorieën tot 65 jaar meer dan twee keer zo vaak praten over huiselijk geweld dan mannelijke slachtoffers. In de categorie 65 jaar en ouder praten mannelijke en vrouwelijke slachtoffers ongeveer even vaak over huiselijk geweld.
- Van de slachtoffers van huiselijk geweld praat het merendeel met iemand binnen een informele relatie (de partner, een vriend(in) of een familielid). Vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld doen dit vaker dan mannelijke slachtoffers (78% tegenover 63%).
- Van de slachtoffers van huiselijk geweld praten vrouwen vaker dan mannen met iemand in een formele relatie (hulpverleners, medewerkers van Veilig Thuis, politie of medewerkers van het Centrum Seksueel Geweld (53% tegenover 36%).
- Slechts een heel klein deel van de slachtoffers van geweld zoekt hulp bij Veilig Thuis. Vrouwen doen dit meer dan mannen (3% tegenover 1%). Ook doet slechts een klein deel aangifte: Van de mannelijke slachtoffers van geweld doet slechts 1,3 procent aangifte bij de politie, voor de vrouwelijke slachtoffers is dit slechts 1,1 procent. Dit verschil is niet significant.
- Mannelijke slachtoffers van structureel geweld doen ongeveer vier keer vaker aangifte van dit geweld dan vrouwen (4% tegenover 1%), terwijl het aandeel mannen en vrouwen dat aangifte doet van niet-structureel geweld ongeveer gelijk is.

3.3 Start en voortzetting van het geweld

De data bieden weinig mogelijkheden om zicht te geven op het startmoment van geweld en eventuele voortzetting daarvan na beëindiging van de relatie, aangezien de duur van het geweld niet bekend is. Door in te zoomen op geweld gepleegd door huidige partners en ex-partners kan desondanks een indicatie gegeven worden over de start van het geweld.

- Zo geven slachtoffers vaker aan slachtoffer te zijn van hun huidige partner, dan van hun ex-partner. Het merendeel van het geweld begint dus in ieder geval tijdens de relatie.
- Vrouwen zijn vaker slachtoffer van ex-partners dan mannen (6 op de 10 slachtoffers van ex-partners is vrouw). Hieruit kan geconcludeerd worden dat geweld dat na afloop van de relatie plaatsvindt vaker voorkomt bij vrouwen dan bij mannen. Let wel, het is niet bekend of het geweld start of zich voortzet. Aangezien vrouwen vaker dan mannen slachtoffer zijn van structureel geweld, is het mogelijk dat dit geweld vaker dan bij mannen tijdens een relatie begint en zich na de relatie voortzet.

3.4 Overkoepelende duiding

In grote lijnen samenvattend blijkt uit de analyses dat vrouwen vaker slachtoffer zijn van huiselijk geweld en van ex-partnergeweld dan mannen. Mannen worden vaker genoemd als pleger. Wanneer wordt ingezoomd op ernstig en structureel geweld, worden deze sekseverschillen groter: dan zien we dat vrouwen vaker slachtoffer zijn, en mannen veel vaker genoemd worden als pleger. Zo lopen vrouwen een veel groter risico vermoord te worden door hun (ex-)partner. Als we specifiek kijken naar seksueel geweld, is te zien dat vrouwen veel vaker slachtoffer zijn. Ook worden mannen veel vaker als pleger genoemd. Verder is een niet-heteroseksuele oriëntatie gerelateerd aan een oververtegenwoordiging onder slachtoffers. Dit is met name te zien bij biseksuele vrouwen. Belangrijk hierbij is dat de verschillen tussen vrouwen en mannen ook groot kunnen zijn wanneer het gaat om lage percentages. Een voorbeeld is de bevinding dat drie procent van de vrouwen en twee procent van de mannen aangeven gestalkt te zijn door de ex-partner. Anders gezegd betekent dit dat van elke tien slachtoffers van stalking door de ex-partner, er vier man zijn en zes vrouw zijn.
Deze patronen komen overeen met wat verwacht kan worden op basis van onderzoeksliteratuur over de rol van gender bij geweld. In deze literatuur worden sekseverschillen in dezelfde richting gerapporteerd. Op basis van het onderzoek van De Vaan et al. (2016) en de overige in hoofdstuk 2 aangehaalde onderzoeksliteratuur kan verwacht worden dat de oververtegenwoordiging van vrouwen als slachtoffer

en mannen als pleger toenemen waar macht en controle een grotere rol speelt. Dit omdat de verschillende verwachtingen van mannen en vrouwen doorwerken in de verdeling van macht, gelijkheid en afhankelijkheid. Zodoende kan gender een belangrijke rol spelen bij huiselijk en seksueel geweld. Dit kan juist ook spelen in partnerrelaties, omdat mensen in deze intieme relaties veel invloed op elkaar kunnen hebben. De oververtegenwoordiging van mensen met een niet-heteroseksuele oriëntatie onder slachtoffers, kan vanuit de literatuur worden gerelateerd aan het feit dat zij zich niet conformeren aan normatieve ideeën over gender, waarbij mannen zich 'standaard' exclusief aangetrokken voelen tot vrouwen, en vice versa.[13]

Ondanks het feit dat de door ons onderzochte data niet direct gaan over ideeën en verwachtingen met betrekking tot gender, kan op deze manier dus de link worden gelegd tussen de onderzoeksbevindingen en andere wetenschappelijke kennis over de rol van gender bij geweld. Waar dit onderzoek sekseverschillen laat zien, zijn die in lijn met wat op basis van inzichten over gender kan worden verwacht: vrouwen worden vaker genoemd als slachtoffer, mannen vaker pleger en dit verschil is duidelijker te zien bij ernstiger geweld en geweld met ernstiger gevolgen. Ook is in lijn met bevindingen uit andere onderzoeken dat mannen minder vaak dan vrouwen met anderen praten over het geweld dat hun is aangedaan. Zoals besproken in hoofdstuk 2 kunnen voor mannelijke slachtoffers maatschappelijke verwachtingen over mannelijkheid een obstakel vormen bij hulpzoekgedrag.

De gevonden sekseverschillen zijn wel kleiner dan in sommige andere onderzoeken, en er zijn punten waarop geen verschillen werden gevonden, terwijl dit op basis van andere literatuur wel zou kunnen worden verwacht. Een voorbeeld is dat de data geen statistisch significant verschil lieten zien tussen mannen en vrouwen wat betreft slachtofferschap van ernstig geweld als overkoepelende categorie, hoewel vrouwen wel waren oververtegenwoordigd als slachtoffers van sommige typen geweld, zoals ernstig fysiek seksueel geweld. Een ander voorbeeld is dat de oververtegenwoordiging van vrouwen als slachtoffer van coercive control, hoewel statistisch significant, kleiner is dan wat op basis van andere literatuur zou kunnen worden verwacht. Een derde voorbeeld is dat het sekseverschil in polyvictimisatie voor ernstige vormen van geweld, hoewel significant voor vormen ernstig fysiek geweld, niet zo groot was als verwacht op basis van de literatuur.

Op drie punten lieten onze analyses sekseverschillen in de tegenovergestelde richting van het hierboven beschreven patroon. Ten eerste geldt dit voor de bevinding dat binnen de groep ouders van jonge kinderen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld in de afgelopen twaalf maanden, vaders van jonge kinderen vaker aangeven dat de pleger de (ex-)partner was dan moeders van jonge kinderen (68% van de mannelijke slachtoffers tegenover 58% van de vrouwelijke slachtoffers). Ten tweede rapporteerden mannelijke slachtoffers van fysiek geweld gepleegd door de (ex-)partner vaker dat er sprake was van ernstig niet-seksueel fysiek geweld (71%) dan vrouwelijke slachtoffers (54%). De derde onverwachte bevinding is dat mannen die slachtoffer zijn van structureel geweld, hiervan vaker aangifte doen dan vrouwen die slachtoffer zijn van dit soort geweld. Deze drie onverwachte bevindingen zijn niet eenduidig te verklaren op basis van de data en achterliggende onderzoekskennis. Daarbij is het van belang op te merken dat binnen het geheel aan analyses, het slechts deze drie specifieke uitsplitsingen zijn waarop de bevindingen ingaan tegen het in de overige data gevonden patroon.

Zoals ook werd benoemd door de onderzoekers die wij spraken in de expertbijeenkomsten, kunnen variaties tussen onderzoeken in grootte van sekseverschillen verschillende oorzaken hebben. Zo kunnen ze te maken hebben met verschillen tussen landen wat betreft de (culturele) context, of met de specifieke wijzen van uitvragen. Hierbij is van belang dat de voor de PHGSG 2020 verzamelde data zich slechts gedeeltelijk lenen voor de analyses die in het huidige onderzoek centraal staan. Ten eerste speelt mee dat andere (kwalitatieve) methoden meer geschikt zijn om de context van het geweld en mechanismes van afhankelijkheid, controle en dwang in beeld te brengen. Meerdere experts benadrukten dat dit sterk geldt voor een dieper inzicht in coercive control, met de daarbij horende patronen en percepties van

[13] Overigens is dit niet het enige effect dat een rol speelt; zoals ook in de PHGSG 2020 (p. 24) werd opgemerkt kan de oververtegenwoordiging in slachtofferschap van fysiek geweld in huiselijke kring voor een groot deel verklaard worden door andere persoonskenmerken. Onder andere zijn jongeren relatief vaak biseksueel. Het hoge percentage slachtoffers van fysiek geweld in huiselijke kring lijkt dan ook deels toe te schrijven aan hun jonge leeftijd.

dreiging en geweld. Toch is het mogelijk om met kwantitatieve dataverzameling voor prevalentie-onderzoek meer gendersensitieve analyses te doen, dan waar de data van de PHGSG 2020 zich toe lenen. In de volgende paragraaf gaan we dieper in op de vraag welke data wel in de PHGSG zijn verzameld, en welke niet zijn verzameld maar idealiter zouden worden toegevoegd.

3.5 Casussen gerelateerd aan mogelijkheden PHGSG

Zoals in de voorgaande paragrafen al enkele keren genoemd, lenen de voor de PHGSG verzamelde data zich niet voor alle analyses, die idealiter voor het huidige onderzoek zouden zijn uitgevoerd. Om in context te plaatsen welke data wel, en welke niet in de PHGSG zijn verzameld, keren we terug naar de in hoofdstuk 2 beschreven casussen. Per casus bespreken we welke informatie in de data is terug te vinden, en welke idealiter nog in beeld gebracht zouden moeten worden om meer zicht te bieden op de rol van gender.[14] Hierbij beperken we ons tot de data die met dit type survey-onderzoek mogelijk zouden zijn, en laten buiten beschouwing het soort informatie dat wellicht interessant zou zijn, maar waarvan in het onderzoek van De Vaan et al. (2016) wordt geconcludeerd dat deze niet met dit type onderzoek verkregen kan worden.

Casus 1
Een moeder van twee jonge kinderen (leeftijd 7 en 8) wordt structureel bedreigd en onder druk gezet door haar ex-partner. De moeder heeft een nieuwe vriend. Er is co-ouderschap met de biologische vader (ex-partner) van de kinderen. Hij heeft de kinderen gemiddeld drie dagen in de week. In het afgelopen jaar heeft de ex-partner een aantal keer moeder met moord bedreigd en denigrerende en kleinerende opmerkingen gemaakt in het bijzijn van de kinderen. Soms dreigt de ex-partner de kinderen niet meer terug te brengen en is slecht of niet bereikbaar wanneer de kinderen bij hem zijn. Ook heeft hij al eens eerder de ruiten ingegooid en is in hechtenis geweest. Vader probeert door middel van de kinderen informatie te krijgen over de nieuwe vriend van moeder en heeft vriend op straat wel-eens geïntimideerd. De verschillende incidenten vinden al ruim een halfjaar bijna wekelijks plaats. Moeder voelt dat ze in haar buurt voortdurend in de gaten wordt gehouden door ex-partner en zijn sociale omgeving. Zij overweegt te verhuizen, maar kan dit voorlopig niet bekostigen. De moeder en kinderen ervaren steeds meer stress. Ze heeft last van paniekaanvallen en is sinds een aantal maanden wegens burn-outklachten niet meer aan het werk. De kinderen reageren door problematisch gedrag te vertonen thuis en op school (agressie en boosheid). De moeder wil opvoed- en psychologische hulp inschakelen voor haar kinderen maar vader weigert toestemming te geven voor de hulp. De moeder krijgt geen steun meer van haar sociale omgeving. Ze krijgt van haar omgeving te horen dat ze niet had moeten scheiden.

Analysemogelijkheden
Om het gendergerelateerd geweld uit deze casus in kaart te brengen is het van belang de volgende kenmerken in kaart te brengen:

- Het geslacht van slachtoffer en pleger.
- De relatie tussen slachtoffer en pleger (ex-partners)
- De structuraliteit van het geweld gekoppeld aan de pleger-slachtofferrelatie.
- De huishoudenssituatie van het slachtoffer.
- Het al dan niet delen van een gezamenlijke opvoedverantwoordelijkheid van jonge kinderen.
- Het type incidenten (fysiek geweld, coercive control, etc.), het aantal vormen en de frequentie van de incidenten die hebben plaatsgevonden.
- De duur van het geweld (vond het geweld plaats voor of na beëindiging van de relatie?).
- De impact voor het slachtoffer van het geweld dat door de specifieke pleger (ex-partner) is gepleegd (fysiek letsel, angsten, relationele problemen, materiële problemen e.d.).
- Het hulpzoekgedrag gedrag van het slachtoffer en wat volgens slachtoffer de reactie van de sociale omgeving was op het geweld.

[14] Zie ook bijlage 5 voor een uitgebreider overzicht van de verzamelde data in relatie tot het advies uit het toetsingskader dat is ontwikkeld door de Vaan en collega's (2016).

Niet al deze informatie is verzameld in de monitor. De volgende data ontbreken:
- De afhankelijkheid tussen slachtoffer en pleger in de opvoedverantwoordelijkheid.
- De intensiteit van coercive control (continuum coercive control).
- De structuraliteit van het geweld gekoppeld aan de pleger-slachtofferrelatie.
- De duur van het geweld.
- De perceptie van angst.

Als informatie over deze punten beschikbaar was, zou dat een scherper beeld geven van de duur en intensiteit van het geweld en de manier waarop dit deels mogelijk wordt gemaakt door de afhankelijkheidsrelatie tussen de twee personen, in dit geval de gedeelde opvoedverantwoordelijkheid. Ook zou dan meer inzichtelijk worden hoe het geweld wordt beleefd door het slachtoffer, en de mate waarin zij angst ervaart. In de casus zijn hierin patronen te zien die op basis van de literatuur kunnen worden gerelateerd aan gender, zoals besproken in paragraaf 2.2. Als de genoemde informatie beschikbaar was, zouden deze patronen beter zichtbaar kunnen worden gemaakt met de data.

Casus 2
Een jong koppel (man 28 jaar, vrouw 27 jaar) dat sinds twee jaar is getrouwd ervaart spanningen in hun gezinsleven. In de afgelopen maand heeft de politie moeten ingrijpen nadat door buren een melding is gedaan van een ruzie waarbij meubels door het huis zijn gesmeten en er over en weer klappen zijn gevallen. Dochtertje van drie was getuige van het geweld tussen ouders. Mevrouw vertelt dat ze wil scheiden van haar man. Dit werd niet goed ontvangen door hem en leidde tot ernstig fysiek geweld. Mevrouw geeft aan dat er de laatste tijd steeds vaker ruzies zijn met fysieke dreiging/geweld. Zelf ziet zij de aanleiding in het werkloos thuis komen te zitten van haar man. Sindsdien drinkt hij meer, is depressief en prikkelbaar en zijn de ruzies in frequentie en ernst toegenomen. Meneer vertelt dat zijn vrouw regelmatige vernederende opmerkingen maakt over zijn werkloosheid, dreigt met een scheiding en verlating (samen met dochter). Ook geeft man aan dat sinds zijn werkloosheid zijn (financiële) bestedingen worden gecontroleerd en beperkt door zijn vrouw, ook wordt hij constant aangesproken als hij tijd met zijn vrienden doorbrengt en/of aan zijn hobby's besteedt i.p.v. zoekt naar werk. Mevrouw moest na het incident een aantal dagen opgenomen worden in het ziekenhuis voor haar verwondingen (hoofdwond en gebroken ribben). Man had geen zichtbaar letsel van de ruzie. Mevrouw is al vaker bij de huisarts geweest met psychische klachten (n.a.v. oplopende spanningen binnen het gezin). Meneer zegt stress te ervaren door de ruzies en het controlerend gedrag van zijn vrouw, maar heeft geen behoefte aan professionele hulp.

Analysemogelijkheden

Om het gendergerelateerd geweld in kaart te brengen is het van belang dat een aantal kenmerken van het slachtoffer en de pleger in kaart wordt gebracht:
- Het geslacht en leeftijd van slachtoffer en pleger.
- De relatie tussen slachtoffer en pleger (partners).
- De huishoudenssituatie van het slachtoffer.
- Het al dan niet delen van een gezamenlijke opvoedverantwoordelijkheid van een zeer jong kind.
- Het type incidenten (fysiek geweld, coercive control, etc.), het aantal vormen en de frequentie van de incidenten die hebben plaatsgevonden.
- De structuraliteit van het geweld gekoppeld aan de pleger-slachtofferrelatie.
- De impact voor het slachtoffer van het geweld dat door de specifiek pleger is gepleegd (letsel, angsten, relationele problemen e.d.).
- Het hulpzoekgedrag gedrag van de slachtoffers.

Niet al deze informatie is verzameld in de monitor. De volgende data ontbreken:
- De afhankelijkheid tussen slachtoffer en pleger in de opvoedverantwoordelijkheid.
- De intensiteit van coercive control.
- De structuraliteit van het geweld gekoppeld aan de pleger-slachtofferrelatie.

Als informatie over deze punten beschikbaar was, zou dat een scherper beeld geven van het bestaan van stelselmatige geweld specifiek in een partnerrelatie, inclusief verbeterd zicht op de onderlinge afhankelijkheid tussen de betrokkenen. Ook zou dan een nog scherper beeld kunnen worden gegeven van de coercive control, bijvoorbeeld ook om dit te linken aan de ervaren gevolgen en het hulpzoekgedrag van het slachtoffer. In de casus zijn hierin patronen te zien die op basis van de literatuur kunnen worden

gerelateerd aan gender, zoals besproken in paragraaf 2.2. Als de genoemde informatie beschikbaar was, zouden deze patronen beter zichtbaar kunnen worden gemaakt met de data.

Casus 3
Jongeman van 22 jaar is door zijn vader in elkaar geslagen en het huis uitgezet. Kennissen hebben aan de ouders van de jongen verteld dat hij in vrouwenkleding is gezien. Moeder is zeer teleurgesteld in haar zoon en vader heeft gereageerd door hem te slaan en hem het huis uit te zetten. De jongen heeft kneuzingen en verwondingen aan het gezicht overgehouden door het fysieke geweld. Het gezin waarin de jongeman is opgegroeid is streng gelovig. Het afwijken van de rol van 'echte man' wordt niet geaccepteerd en wordt beschouwd als een schending van de familieeer. In zijn jeugd werd al vaker afkeurend (fysiek) gereageerd op zijn gedrag dat in de ogen van zijn familie 'vrouwelijk' zou zijn. Toen zijn kledinggedrag bekend werd heeft zijn familie hem voor een keuze gesteld: hij moest veranderen of anders zou hij worden vermoord. Daaropvolgend moest hij naar een genezer die hem door middel van een rituele behandeling zou helpen met zijn 'ziekte'. In het afgelopen jaar heeft hij psychologische stress ervaren door de huwelijksdwang die wordt opgelegd door zijn ouders. Zijn ouders willen dat hij trouwt met een meisje en hebben al enkele keren huwelijkskandidaten voorgesteld. De jongeman wilde niet met deze jonge vrouwen trouwen en is niet zeker dat hij überhaupt met een vrouw wil trouwen, al wil hij dit niet tegen zijn familie uitspreken. Jongeman verbleef gedurende het jaar bij zijn oom. Van zijn oom mocht hij nog maar weinig het huis uit. Uiteindelijk heeft jongeman besloten de banden met zijn familie te breken en aan te kloppen bij een maatschappelijke instantie. Hij ervaart nog regelmatig veel stress en denkt aan zelfmoord.

Analysemogelijkheden

Om het gendergerelateerd geweld in kaart te brengen is het van belang dat een aantal kenmerken van het slachtoffer en de pleger in kaart wordt gebracht:

- Het geslacht van slachtoffer en pleger.
- De genderidentiteit van het slachtoffer.
- De seksuele oriëntatie van het slachtoffer.
- De relatie tussen slachtoffer en pleger (vader-zoon-moeder-mannelijke familieleden).
- De huishoudensituatie.
- De afhankelijkheid van de ouders met betrekking tot de woonsituatie.
- De seksuele oriëntatie van het slachtoffer.
- Het motief van de pleger om het geweld te plegen (geloof en familie-eer).
- De type incidenten en de frequentie van de incidenten die hebben plaatsgevonden.
- De impact voor het slachtoffer van het geweld dat door de specifiek pleger (familieleden) is gepleegd (letsel, angsten, relationele problemen).
- Het hulpzoekgedrag gedrag van het slachtoffer en wat volgens slachtoffer de reactie van de sociale omgeving was op het geweld.
- Eerder meegemaakt huiselijk geweld (voor het 12^{e} levensjaar).

Niet al deze informatie is verzameld in de monitor. De volgende data ontbreken:

- De genderidentiteit van het slachtoffer.
- De afhankelijkheid van de woonsituatie.
- De familieomstandigheden (religie, familie-eer).
- De intensiteit van coercive control (continuüm coercive control).
- Eerder structureel slachtofferschap.

Als informatie over deze punten beschikbaar was, zou dat een scherper beeld geven van de manier waarop macht en afhankelijkheid een rol spelen bij het geweld, juist ook in relatie tot de manier waarop de familie aankijkt tegen het feit dat het slachtoffer zich niet conformeert aan genderstereotypen. Dan zou zichtbaar kunnen worden gemaakt hoe kans op slachtofferschap daarbij samenhangt met factoren die afhankelijkheid vergroten (woonsituatie in dit geval) en kwetsbaarheid vergroten (eerder slachtofferschap). In de casus zijn patronen te zien in het terugkerend slachtofferschap van iemand die zich niet conformeert aan gangbare gendernormen, zoals besproken in paragraaf 2.2. Als de genoemde informatie beschikbaar was, zouden deze patronen in de data nog beter kunnen worden onderzocht en zichtbaar kunnen worden gemaakt.

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Aanscherpen van zicht op de rol van gender bij geweld

4

4 Aanscherpen van zicht op de rol van gender bij geweld

4.1 Inleiding

Het doel van dit onderzoek was om in beeld te brengen of en hoe gender een rol speelt in het geweld waarover is gerapporteerd in het prevalentieonderzoek huiselijk geweld en seksueel geweld 2020, en in moordcijfers van het CBS. Met gender bedoelen we hierbij de sociaal-culturele rollen en verwachtingspatronen die gekoppeld zijn aan mensen op basis van hun biologische sekse. In dit afsluitende hoofdstuk geven we een korte samenvatting van onze methoden en bevindingen en bespreken we wat dit betekent voor de mogelijkheden om in de Impactmonitor Huiselijk Geweld en Kindermishandeling (HGKM) de rol van gender meer zichtbaar te maken.

Methoden

In dit onderzoek bouwen we voort op het adviesrapport 'Verbeteringen van gendersensitiviteit prevalentieonderzoek huiselijk geweld' (De Vaan e.a., 2016). Dit rapport bevat een toetsingskader voor het geven van inzicht in gender via grootschalig surveyonderzoek naar geweld. In de eerste fase van het onderzoek hebben we op basis van literatuuronderzoek enkele relatief kleine aanscherpingen aangebracht in het toetsingskader. Ook hebben we op basis van desk study in kaart gebracht in hoeverre de dataverzameling en -rapportage van de PHGSG 2020 aansluit bij de aanbevelingen uit het toetsingskader. Om een vollediger beeld te krijgen van de doelen, sterke kanten en beperkingen van het PHGSG 2020-onderzoek wat betreft het geven van inzicht in gender, en van de overwegingen van de onderzoekers wat betreft ingezette methoden, hebben we met één van de onderzoekers gesproken. Ook hebben we over dezelfde onderwerpen gesproken met één van de onderzoekers van een recente publicatie van het Verwey-Jonker Instituut waarin de rol van gender bij huiselijk geweld werd belicht, namelijk het onderzoek '*Een kwestie van lange adem*'. In de tweede fase van het onderzoek hebben we secundaire analyses uitgevoerd op de beschikbare data. Dit leverde een beeld op van sekseverschillen in de data. Deze hebben we vervolgens gerelateerd aan de inzichten over gender uit de eerdere stappen van het onderzoek. Ook hebben we onze voorlopige bevindingen besproken met deskundigen in verschillende expertbijeenkomsten.

4.2 Belangrijkste bevindingen

De data die we voor dit onderzoek hebben geanalyseerd laten zien dat vrouwen oververtegenwoordigd zijn als slachtoffers van huiselijk en seksueel geweld, en mannen oververtegenwoordigd als plegers; en dat deze sekseverschillen toenemen wanneer wordt ingezoomd op (ex-)partnergeweld, seksueel geweld en op ernstiger geweld en geweld met ernstiger gevolgen. Ook zijn mensen (en met name vrouwen) met een niet-heteroseksuele oriëntatie oververtegenwoordigd als slachtoffers, en zeggen mannen minder dan vrouwen minder met anderen te praten over wat hen is aangedaan.
Dit zijn geen verrassende bevindingen. De richting van deze verschillen op basis van sekse en seksuele oriëntatie die de data laten zien, is in overeenstemming met wat in eerder onderzoek is gevonden.[15] En hoewel de onderzochte data gaan over sekse, oftewel de biologische indeling naar man en vrouw, kunnen we dit relateren aan wat we weten over gender. Ook uit ander onderzoek is namelijk bekend dat machtsverschillen en afhankelijkheden op basis van verwachtingen en rollen met betrekking tot mannelijkheid en vrouwelijkheid leiden tot oververtegenwoordiging van vrouwen als slachtoffer en van mannen als pleger, met name wanneer wordt ingezoomd op geweld waarbij ongelijkheden in macht en controle een grotere rol spelen. Zoals gezegd is dit is te zien in (ex-)partnergeweld, seksueel geweld en ernstiger geweld en geweld met ernstiger gevolgen. Verder is in lijn met eerder onderzoek dat mensen die zich niet conformeren aan een heteroseksuele norm, en daarmee aan de maatschappelijk meest gangbare ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid, meer risico lopen slachtoffer te worden. De bevinding dat mannen relatief weinig met anderen praten over het geweld dat hun wordt aangedaan, is ook herkenbaar in het licht van eerder onderzoek. Dit kan in verband worden gebracht met de rollen en verwachtingen van mannen die sterk en autonoom 'hun mannetje staan'.

[15] De drie bevindingen die een uitzondering vormen op het gevonden patroon, staan genoemd in paragraaf 3.4, op pagina 24-25.

Enkele centrale bevindingen met betrekking tot sekseverschillen:

- **Vrouwen zijn vaker slachtoffer van huiselijk geweld.** Over de afgelopen twaalf maanden is 9 procent van de vrouwen slachtoffer geworden van een vorm van huiselijk geweld tegenover 7 procent van de mannen.
- **Vrouwen zijn vaker slachtoffer van structureel huiselijk geweld.** Over de afgelopen twaalf maanden is 8 procent van de vrouwen slachtoffer geworden van een vorm van structureel huiselijk geweld tegenover 6 procent van de mannen.
- **Vrouwen zijn vaker slachtoffer van (ex-)partnergeweld dan mannen.** Zes op de tien slachtoffers van (ex-)partnergeweld zijn vrouw; vier op de tien zijn man.
- **Vrouwen zijn veel vaker slachtoffer van seksueel geweld dan mannen.** Over de afgelopen twaalf maanden werd 15 procent van de vrouwen slachtoffer van een vorm van seksueel geweld tegenover 7 procent van de mannen.
- **De verschillen tussen vrouwen en mannen zijn eveneens groter wanneer wordt ingezoomd op ernstig geweld.** In de afgelopen vijf jaar werd 3 procent van de vrouwen slachtoffer van ernstig fysiek seksueel geweld, tegenover 1 procent van de mannen. Ook worden vrouwelijke slachtoffers van ernstig fysiek geweld vaak slachtoffer van *meerdere vormen* van ernstig fysiek geweld dan mannen. In de overgrote meerderheid wordt ernstig geweld gepleegd door een man.
- **Vrouwen zijn bijna vijf keer vaker dan mannen slachtoffer van moord en/of doodslag door iemand uit huiselijke kring, en bijna veertien keer vaker slachtoffer van hun (ex-)partner.**
- **Vrouwen ervaren vaker negatieve gevolgen van huiselijk geweld.** Vrouwen ervoeren in 36 procent van de gevallen gevolgen; voor de mannen was dit 26 procent. Vrouwelijke slachtoffers ervoeren alle soorten gevolgen behalve familieproblemen vaker dan mannelijke slachtoffers.
- **Mensen met een niet-heteroseksuele oriëntatie geven vaker aan slachtoffer te zijn van geweld. Dit geldt met name voor biseksuele vrouwen.** Zo maakte een derde (35%) van de biseksuele vrouwen in het afgelopen jaar seksuele intimidatie mee; bij lesbiennes was dit 19 procent en bij heterovrouwen 9 procent. Voor biseksuele mannen was dit 14 procent en voor homoseksuele mannen 13 procent. Onder heteroseksuele mannen was het slachtofferschap het laagst: 3 procent.
- **Vrouwen ervaren meer verschillende soorten gevolgen van geweld.** Vrouwelijke slachtoffers ervaren gemiddeld 3,2 gevolgen tegenover 2,7 gevolgen voor mannelijke slachtoffers.
- **Vrouwen praten vaker met iemand over geweld.**

Hierbij is van belang te vermelden dat de data slechts gedeeltelijk zicht geven op sekseverschillen in pleger- en slachtofferschap, gerelateerd aan de ernst van het geweld en van de gevolgen. Niet alle gewenste analyses zijn mogelijk op basis van de data. De beperkingen van de gebruikte data waren een kernpunt dat in alle interviews en gesprekken met experts naar voren werd gebracht. De data zijn verzameld met als doel inzicht te geven in jaarprevalenties, en niet zozeer in de rol van gender. De data lenen zich dan ook maar gedeeltelijk voor het in beeld brengen van de rol van gender. Deels is dit een niet te veranderen kenmerk van het type grootschalige dataverzameling dat voor prevalentieonderzoek wordt gedaan. Maar hoewel kwantitatief onderzoek zijn beperkingen heeft, is het ook met grootschalig kwantitatief onderzoek mogelijk om meer inzicht te geven in gender. Door aanpassingen zou de PHGSG hiervoor geschikter kunnen worden gemaakt. Afhankelijk van de aanpassingen waarvoor gekozen zou worden, kan het toevoegen van vragen aan de monitor ook andere gevolgen hebben, zoals minder respons of minder vergelijkbaarheid van de resultaten met voorgaande jaren. Het afwegen van de voor- en nadelen van aanpassingen van de PHGSG versus het verzamelen van gegevens via eventuele andere onderzoeken, valt buiten de kaders van dit rapport. Maar hoe zo'n afweging ook uit zou vallen: met het structureel beter verzamelen van data die inzicht geven in de relatie tussen gender en geweld zou ook een stap worden gezet in het uitvoeren van de aanbeveling van de Groep van deskundigen inzake actie tegen geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (GREVIO) wat betreft registratie. Zoals verwoord in het in 2020 gepubliceerde evaluatierapport over uitvoering van het Verdrag van Istanbul[16] (p. 21): "Als minimumvereiste zouden alle vastgelegde gegevens over geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld moeten worden uitgesplitst naar geslacht, leeftijd, soort geweld, de relatie van de pleger tot het slachtoffer, geografische locatie en overige relevante factoren."

[16] Met het Verdrag van Istanbul wordt gerefereerd aan het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld.

Hieronder vatten we een aantal van de kernpunten samen waarop de dataverzameling meer in lijn zou kunnen worden gebracht met de adviezen op basis van het toetsingskader. [17]

- **De ernst van het geweld en de gevolgen zijn niet te relateren aan pleger-slachtofferrelaties.** Doordat niet per incident is uitgevraagd wie de pleger was, en gevolgen niet per incident zijn uitgevraagd, is het niet mogelijk om dit verband te leggen.
- **De duur van het geweld is niet bekend**. Hoewel de vragenlijst een indicatie geeft van de structuraliteit van het geweld, geeft deze geen inzicht in de duur van het geweld, en in het vóórkomen van het geweld tussen (ex-)partners voor, tijdens of na de relatie.
- **Afhankelijkheden tussen pleger en slachtoffer zijn niet meegenomen.** De monitor geeft uitsluitend zicht op het type relatie tussen pleger en slachtoffer, terwijl juist in de onderlinge afhankelijkheid een grote gendercomponent kan zitten.
- **De intensiteit van coercive control is niet uitgevraagd.** Er is niet gevraagd naar de duur van de coercive control, de frequentie waarmee verschillende 'losse' incidenten hebben plaatsgevonden en *wanneer welke* incidenten hebben plaatsgevonden. Dit laatste is belangrijk om het continuüm van macht en controle in kaart te brengen.
- **Genderidentiteit is niet uitgevraagd.** De variabele 'geslacht' maakt deel uit van de dataverzameling, maar respondenten is niet gevraagd naar het gender waarmee zij zich identificeren.[18] Daardoor kan niet in beeld worden gebracht wat de ervaringen van transgender personen zijn met geweld.

4.3 Impactmonitor aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling

De impactmonitor HGKM is een beleids- en uitvoeringstool voor professionals, die laat zien wat de (landelijke en regionale) aard en omvang is van (de effecten van) huiselijk geweld en kindermishandeling, welke inspanningen er geleverd worden om huiselijk geweld en kindermishandeling zichtbaar te maken en tegen te gaan, en wat de effecten zijn van die inspanningen. Het doel van de Impactmonitor is om op "structurele basis [te laten] zien hoe het er in Nederland voor staat met de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling en wat de impact is van deze aanpak op de levens van de betreffende mensen"[19] Er bestaat zowel een jaarlijkse rapportage als een dashboard dat tweemaal per jaar wordt geüpdatet met actuele cijfers. Data zijn afkomstig uit verschillende bronnen: onder andere van Veilig Thuis, scholierenonderzoek, recidiveonderzoek (WODC), CBS-cijfers over moord en doodslag (afkomstig uit doodsoorzaakformulieren en het OM) en de PHGSG-2020. Deze data geven op enkele punten een beeld van sekesverschillen. Een deel van het seksueel geweld dat in de PHGSG 2020 is onderzocht valt buiten de scope van de impactmonitor, namelijk het seksueel geweld dat buiten de huiselijke kring plaatsvindt.

De mogelijkheden om verdiepend inzicht geven in gendergerelateerd geweld blijft beperkt met de huidige data van de PHGSG 2020. Het advies van De Vaan et al. (2016, p.44), om voor een verbeterd inzicht in gender vragen van hogere kwaliteit te gebruiken in de uitvraag, wordt dan ook herhaald[20]. Hiermee kunnen de in de vorige paragraaf opgesomde beperkingen van de data worden opgelost. Ook biedt dit vervolgens mogelijkheden om de verdiepingen op te nemen in de Impactmonitor.
Hiernaast zou het nuttig zijn om de landelijke data op meer punten uit te splitsen naar mannen en vrouwen:

- Toevoegen van naar sekse uitgesplitste data over plegerschap en slachtofferschap van (huiselijk) seksueel geweld.
- Bij de naar type geweld uitgesplitste data over hulpzoekgedrag, ook een uitsplitsing naar sekse van de slachtoffers toevoegen.

[17] Uitgebreidere informatie over wenselijke aanvullende informatie is te vinden in bijlage 3.
[18] Voor manieren om genderidentiteit uit te vragen in kwantitatief onderzoek, zie bijvoorbeeld Motmans, J., Burgwal, A. & Dierckx, M. 2020.
[19] Tekst overgenomen van de 'home' pagina van het dashboard Impactmonitor Huiselijk Geweld en Kindermishandeling. Geraadpleegd 19 april 2022 via https://dashboards.cbs.nl/v2/dashboardimpactmonitor_hgkm/.
[20] Met 'hogere kwaliteit' wordt hier bedoeld dat:
- de vragenlijst zo is ingericht dat altijd de relatie tussen slachtoffer en pleger duidelijk is;
- de vraag wie doet wat bij wie altijd wordt gesteld;
- en vragen over verschillende soorten impact worden geclusterd.

- Naast uitsplitsen naar sekse van data vanuit de PHSG zou het ook waardevol zijn als cijfers uit andere bronnen uitgesplitst zouden worden naar sekse, met name als dit kan worden gerelateerd aan de ernst van het geweld en van de gevolgen. Voor juiste interpretatie is hierbij van belang dat de registratie uniform is. Hiermee zou ook een stap worden gezet in het voldoen aan de aanbeveling van de Groep van deskundigen inzake actie tegen geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (GREVIO, 2020 p. 23 en p. 74) om registratie van onder andere sekse toe te passen en hierover te rapporteren.

Naast het eventueel in de toekomst toevoegen van verdiepende data, zou ook hulp bij duiding van de (nu gerapporteerde) data behulpzaam kunnen zijn. Enkel sekseverschillen in slachtofferschap of plegerschap bieden weinig aanknopingspunten voor beleid; het is van belang om deze te duiden in relatie tot gender. Op die manier kunnen de sociaal-culturele rollen en verwachtingspatronen die gekoppeld zijn aan de seksen meegenomen worden in beleid en in de preventie en aanpak van huiselijk en seksueel geweld. Concreet zou hiervoor in de Impactmonitor gedacht kunnen worden aan:

- Verwijzingen bij bestaande data over sekseverschillen naar informatie over de rol die gender kan spelen bij het geweld.[21]
- Een infographic of andere toegankelijke vorm om sekseverschillen zichtbaar te maken, in combinatie met en uitleg over de genderdynamiek die hierin te zien is en met verwijzingen naar verdere literatuur. In ieder geval zou hierin informatie opgenomen moeten worden over mannen en vrouwen als pleger en slachtoffer van (ex)partnergeweld inclusief moord, en toegespitst op ernstig en structureel geweld.[22]

4.4 Tot slot

Aanvullende dataverzameling en op gender toegespitste analyse en rapportage kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan het verder uitbouwen van inzicht in de rol van gender bij geweld. Parallel daaraan kan ook nu al werk worden gemaakt van het rekening houden met de rol van gender in de aanpak van huiselijk geweld en seksueel geweld. Zoals ook benoemd in het rapport van De Vaan, Harthoorn & Martina (2021, p. 4) '*Gendersensitiviteit in de Nederlandse aanpak van huiselijk geweld*' betekent een gendersensitieve aanpak een versterking van de in Nederland breed gebruikte systeemgerichte aanpak, omdat gender één van de factoren is die de relatiedynamiek in het (gezins)systeem beïnvloeden. Een goed voorbeeld van het inzichtelijk en toepasbaar maken van kennis over de rol van gender bij huiselijk geweld is de handreiking '*Gendersensitief handelen bij huiselijk geweld*', uitgegeven door de VNG en de ministeries van VWS en JenV. Een ander goed voorbeeld is het recent uitgebrachte online magazine '*Gender en huiselijk geweld*' (Augeo, 2022). Dit magazine bevat bijvoorbeeld informatie over de manier waarop gendergerelateerd geweld plaatsvindt in een context die seksisme, genderongelijkheid en geweld bagatelliseert, normaliseert en uitlokt. Ook bevat het magazine vragen en antwoorden over gendersensitief werken, en ervaringsverhalen van onder anderen een pleger van geweld. Daarmee is het een goed voorbeeld van het tastbaar en bruikbaar maken van inzichten over gender, zodat iedereen – plegers, slachtoffers, mensen van alle genders – beter kan worden ondersteund om geweld te voorkomen of stoppen.

[21] Hierbij kan gedacht worden aan publicaties als *de relatie tussen gender en geweld tegen vrouwen & huiselijk geweld: een analyse* door de Vaan, Harthoorn & Martina (2021), en *Gendersensitieve aanpak van levensbelang om partnergeweld te bestrijden. Checklist en acties voor lokale beleidsmakers*, door het College voor de Rechten van de Mens in 2021 gepubliceerd.
[22] Een voorbeeld van toegankelijke informatie over het verband tussen gender en huiselijk geweld en het belang om gendersensitief te werken is deze animatie: https://www.augeomagazine.nl/gender-en-huiselijk-geweld-augeo-magazine-special/8-vragen-over-gender-en-huiselijk-geweld

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Bijlagen

B

Bijlage 1 - Literatuur

Archer, J. (2000). Sex differences in aggression between heterosexual partners: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, *126*(5), 651.

Akkermans, M., Gielen, W., Kloosterman, R., Moons, E., Reep, C., & Wingen, M. (2020). *Prevalentiemonitor huiselijk geweld en seksueel geweld 2020. Den Haag*: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Augeo (2020). Gender en huiselijk geweld. *Online magazine*. Geraadpleegd 19 april 2020 via https://www.augeomagazine.nl/gender-en-huiselijk-geweld-augeo-magazine-special/gender-en-huiselijk-geweld-augeo-magazine-special.

Bates, E. A. (2020). "No one would ever believe me": An exploration of the impact of intimate partner violence victimization on men. *Psychology of Men & Masculinities*, *21*(4), 497-507.

Bergoffen, D. (2009). Exploiting the dignity of the vulnerable body: Rape as a weapon of war. *Philosophical Papers*, *38*(3), 307-325.

Bjørnholt, M., & Hjemdal, O. K. (2018). Measuring violence, mainstreaming gender: does adding harm make a difference? *Journal of Gender-Based Violence*, *2*(3), 465-479.

Boom, A. ten, & Wittebrood, K. (2019). *De prevalentie van huiselijk geweld en kindermishandeling in Nederland*. Den Haag: WODC.

Capaldi, D. M., Knoble, N. B., Shortt, J. W., & Kim, H. K. (2012). A systematic review of risk factors for intimate partner violence. *Partner Abuse,* 3(2), 231-280.

College voor de Rechten van de Mens (2021). *Gendersensitieve aanpak van levensbelang om partnergeweld te bestrijden. Checklist en acties voor lokale beleidsmakers*. Utrecht: CvdR.

Eijkern. L. van, Downes, R. & Veenstra, R. (2018). *Slachtofferschap van huiselijk geweld. Prevalentieonderzoek naar de omvang, aard, relaties en gevolgen van slachtoffer- en plegerschap*. Den Haag: WODC.

GREVIO (2020). GREVIO's evaluatierapport inzake wettelijke en andere maatregelen om uitvoering te geven aan de bepalingen van het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (Verdrag van Istanbul) – Nederland. Straatsburg: Secretariaat van het toezichtmechanisme van het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld
Raad van Europa.

Hester, M. (2009). Who Does What to Whom? Gender and Domestic Violence Perpetrators. Report, Violence Against Women Research Group, School for Policy Studies, University of Bristol.

Hester, M. (2013). Who does what to whom? Gender and domestic violence perpetrators in English police records, European Journal of Criminology 10, 5, 623-637.

Ho, C. S., Wong, S. Y., Chiu, M. M., & Ho, R. C. (2017). Global prevalence of elder abuse: A meta-analysis and meta-regression. East Asian archives of psychiatry, 27(2), 43-55.

Janssen, J. (2018). De ene ruzie is de andere niet: hoe herken je eergerelateerd geweld? *Tijdschrift Conflicthantering*, (1), 24-27.

Janssen, J. (2008). Cultuur en emotie in de interpretatie van eergerelateerd geweld bij de politie. In: Siegel, D., van Gemert, F. & Bovenkerk, F. (2009). Culturele Criminologie. Pp. 223-234. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Krahé, B. (2018). Violence against women. Current opinion in psychology, 19, 6-10.

Love, H.A., Spencer, C.M., May, S.A., Mendez, M., & Stith, S.M. (2018). Perpetrator risk markers for intimate terrorism and situational couple violence: A metaanalysis. Trauma, Violence, & Abuse. DOI 10.1177/1524838018801331.

Mayeda, D. T. & Vijaykumar, R. (2016). A review of the literature on honour-based violence. *Sociology Compass* 10 (5), 353-363.

Motmans, J., Burgwal, A., & Dierckx, M. (2020). Adviesnota: het meten van genderidentiteit in kwantitatief onderzoek. Gent.

Myhill, A. (2015). Measuring coercive control: What can we learn from national population surveys?. Violence Against Women, 21(3), 355-375.

Myhill, A., & Hohl, K. (2019). The "golden thread": Coercive control and risk assessment for domestic violence. *Journal of interpersonal violence*, *34*(21-22), 4477-4497.

Stark, E., & Hester, M. (2019). Coercive control: Update and review. *Violence against women*, *25*(1), 81-104.

Steketee, M., Tierolf, B., Lunemann, K. & Lunemann, M. (2020). Kwestie van lange adem. Kan huiselijk geweld en kindermishandeling echt stoppen? Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Tjaden, P., & Thoennes, N. (2000). Prevalence and consequences of male-to-female and female-to-male intimate partner violence as measured by the National Violence Against Women Survey. Violence against Women, 6(2), 142-161.

TNS (2016). *Special Eurobarometer 449: Gender-based violence.* European Union.

Vaan, K. de, Dijkstra, S. & Witkamp, B. (2016). Verbetering gendersensitiviteit prevalentieonderzoek huiselijk geweld. Amsterdam: Regioplan.

Vaan, K. de, Harthoorn, H. de, & Martina, K (2021). Gendersensitiviteit in de aanpak van huiselijk geweld: nadere concretiseringen van de GREVIO-aanbevelingen. Amsterdam: Regioplan.

Vaan, K. de, Harthoorn, H. & Martina, K. (2021). De relatie tussen gender en geweld tegen vrouwen & huiselijk geweld: een analyse. Amsterdam: Regioplan.

Walby, S., Towers, J., & Francis, B. (2014). Mainstreaming domestic and gender-based violence into sociology and the criminology of violence. The Sociological Review, 62, 187-214.

Walby, S., & Towers, J. (2018). Untangling the concept of coercive control: Theorizing domestic violent crime. *Criminology & Criminal Justice*, *18*(1), 7-28.

Walker, A., Lyall, K., Silva, D., Craigie, G., Mayshak, R., Costa, B., & Bentley, A. (2020). Male victims of female-perpetrated intimate partner violence, help-seeking, and reporting behaviors: A qualitative study. *Psychology of Men & Masculinities*, *21*(2), 213.

Bijlage 2 - Prevalentiecijfers per geweldsvorm

In de hieronder gepresenteerde tabel zijn de prevalentiecijfers per geweldsvorm en per incident uitgesplitst naar de sekse van de gerapporteerde pleger(s). Het betreft hier geen cijfers over de algemene populatie, maar een uitsplitsing binnen de groep over wie door slachtoffers is gerapporteerd.

Zo betekent het eerste cijfer in de eerste tabel (40,0%) dat veertig procent van de slachtoffers van beledigen en/of vloeken aangaven dat de pleger(s) man(nen) waren.

In de eerste tabel zijn de geweldsvormen verbale agressie, fysiek geweld en coercive control per incident uitgesplitst; in de tweede tabel zijn online seksuele intimidatie, niet-fysieke seksuele intimidatie en fysiek seksueel geweld uitgesplitst.

Tabel B2.1 Prevalentiecijfers incidenten verbale agressie, fysiek geweld en coercive control uitgesplitst naar sekse van de pleger

	Pleger				
	Man(nen)	*Vrouw(en)*	*Man(nen) en vrouw(en)*	*Onbekend*	***Totaal***
Verbale agressie					
Iemand…					
1. beledigde u en/of vloekte tegen u	40,0%	31,8%	17,0%	11,2%	**100%**
2. treiterde of pestte u	44,6%	26,8%	13,8%	14,8%	**100%**
3. schreeuwde en/of gilde tegen u	34,0%	39,1%	18,0%	8,9%	**100%**
4. heeft met opzet spullen van u kapot gemaakt	47,8%	29,6%	5,4%	17,2%	**100%**
5. is boos weggelopen tijdens een ruzie met u	39,9%	41,1%	12,5%	6,6%	**100%**
6. kleineerde of vernederde u	47,6%	28,9%	12,0%	11,4%	**100%**
Fysiek geweld					
Iemand…					
1. dreigde u lichamelijk pijn te doen	54,3%	26,7%	6,0%	13,0%	**100%**
2. dreigde een mes of ander wapen tegen u te gebruiken	54,1%	26,1%	5,3%	14,4%	**100%**
3. dreigde u te vermoorden	54,2%	29,8%	9,1%	6,9%	**100%**
4. gooide een voorwerp naar u dat pijn zou kunnen doen	46,0%	38,2%	5,4%	10,4%	**100%**
5. verdraaide uw arm, duwde u, of trok u op een pijnlijke wijze aan uw haar	63,8%	21,8%	3,6%	10,8%	**100%**
6. heeft u geslagen	47,8%	37,2%	5,9%	9,1%	**100%**
7. heeft u gestompt	48,8%	36,9%	5,4%	8,8%	**100%**
8. heeft u geschopt	50,9%	35,5%	5,8%	7,8%	**100%**
9. heeft expres brandwonden bij u veroorzaakt	20,4%	16,6%	-	62,9%	**100%**
10. heeft geprobeerd om u te verstikken of te wurgen	69,6%	8,6%	7,0%	14,8%	**100%**
11. heeft u verwond met een mes of ander wapen	23,0%	24,3%	17,8%	34,9%	**100%**
12. heeft een andere vorm van lichamelijke agressie tegen u gebruikt, bijvoorbeeld heeft u gebeten, ergens tegen aan gegooid of van de trap geduwd	51,4%	33,1%	1,9%	13,6%	**100%**

Vervolg tabel B2.1

	Pleger				
	Man(nen)	*Vrouw(en)*	*Man(nen) en vrouw(en)*	*Onbekend*	***Totaal***
Coercive control					
Sociale controle					
Iemand…					
1. hield u de hele tijd weg bij uw familie en/of vrienden	34,2%	44,5%	15,1%	6,2%	**100%**
2. bepaalde voor u met wie u wel of niet mocht praten	37,5%	42,2%	13,7%	6,6%	**100%**
3. hield de hele tijd bij waar u was en wat u deed	39,0%	42,6%	11,5%	6,8%	**100%**
4. controleerde regelmatig of de hele tijd uw post, telefoontjes, berichten, e-mails, of sociale media	36,0%	48,5%	10,1%	5,4%	**100%**
Wegnemen van zelfstandigheid					
Iemand…					
5. verbood u regelmatig of de hele tijd om het huis te verlaten	32,6%	29,9%	29,9%	7,7%	**100%**
6. verbood u om eigen geld of bankrekening te hebben	43,1%	30,7%	14,9%	11,9%	**100%**
7. bepaalde voor u waaraan u uw geld mocht uitgeven	36,8%	34,3%	23,1%	5,9%	**100%**
Dreiging/intimidatie					
Iemand…					
8. dreigde regelmatig om uw kinderen of van wie u houdt iets aan te doen	66,5%	15,7%	7,2%	10,6%	**100%**
9. dreigde regelmatig om zichzelf iets aan te doen of zelfmoord te plegen als hij of zij boos op u was	49,1%	40,6%	3,7%	6,5%	**100%**
10. maakte u regelmatig bang of intimideerde u, bijvoorbeeld door te schreeuwen, iets van u met opzet kapot te maken of hard op de muren of tafel te slaan	61,1%	22,4%	8,9%	7,6%	**100%**
11. kleineerde of vernederde u regelmatig of de hele tijd	25,6%	33,1%	10,7%	3,7%	**100%**
12. heeft u op een andere manier regelmatig of de hele tijd gecontroleerd of geïntimideerd	50,5%	33,7%	9,4%	6,4%	**100%**

Tabel B2.2 Prevalentiecijfers incidenten online seksuele intimidatie, niet-fysieke seksuele intimidatie en fysiek seksueel geweld uitgesplitst naar sekse van de pleger

	Pleger				
	Man(nen)	*Vrouw(en)*	*Man(nen) en vrouw(en)*	*Onbekend*	*Totaal*
Online seksuele intimidatie					
Iemand…					
1. maakte online seksueel kwetsende opmerkingen of grapjes.	84,1%	7,8%	7,2%	0,8%	**100%**
2. bleef online aandringen op een date, terwijl u dat niet wilde.	83,4%	16,0%	0,6%	-	**100%**
3. bleef online aandringen op seks met hem/haar, terwijl u dat niet wilde.	79,2%	19,3%	1,5%	-	**100%**
4. vroeg u online om seksuele foto's of filmpjes van uzelf te sturen.	91,3%	7,2%	1,5%	-	**100%**
5. stuurde u naaktfoto's of seksfilmpjes toe van hem/haar of anders, terwijl u dat niet wilde.	86,0%	9,9%	3,8%	0,3%	**100%**
6. dwong u online tot uitkleden of masturberen (uzelf bevredigen)	77,4%	19,7%	2,9%	-	**100%**
7. maakte online een naaktfoto of seksfilmpje van u, terwijl u dat niet wilde.	75,8%	15,7%	8,5%	-	**100%**
8. dwong u online tot het overmaken van geld, door te dreigen met het verspreiden van naaktfoto's of seksfilmpjes van u.	82,0%	6,0%	11,9%	-	**100%**
9. verspreidde online een naaktfoto of seksfilmpje van u, terwijl u dat niet wilde.	61,3%	28,6%	10,2%	-	**100%**
10. verspreidde online een nepnaaktfoto of nepseksfilmpje van u	48,3%	26,9%	24,8%	-	**100%**
11. liet u online zijn/haar billen, geslachtsdelen of borsten zien, terwijl u dat niet wilde.	84,0%	11,4%	4,6%	-	**100%**
12. liet u online zien dat hij/zij masturbeerde (zichzelf bevredigde), terwijl u dat niet wilde.	88,6%	9,5%	2,0%	-	**100%**
Niet-fysiek seksuele intimidatie					
Iemand…					
1. maakte seksueel kwetsende opmerkingen en/of grapjes	86,2%	6,9%	6,3%	0,6%	**100%**
2. bleef aandringen op een date, terwijl u dat niet wilde	83,2%	15,3%	1,5%	-	**100%**
3. bleef aandringen op seks met hem/haar, terwijl u dat niet wilde	78,1%	20,0%	1,6%	0,3%	**100%**
4. staarde naar u op een seksuele manier, terwijl u dat niet wilde	91,5%	5,7%	3,2%	-	**100%**
5. liet u naaktfoto's of seksfilmpjes zien van zichzelf of van iemand anders, terwijl u dat niet wilde	80,2%	11,5%	8,3%	-	**100%**
6. maakte seksuele bewegingen naar u, terwijl u dat niet wilde.	86,1%	12,5%	1,4%	-	**100%**
7. keek naar u terwijl u zich uitkleedde, masturbeerde (uzelf bevredigde) of seks had met iemand anders, terwijl u dat niet wilde	67,7%	20,0%	8,4%	3,9%	**100%**

Vervolg tabel B2.2

	Pleger				
	Man(nen)	*Vrouw(en)*	*Man(nen) en vrouw(en)*	*Onbekend*	*Totaal*
8. maakte een naaktfoto of seksfilmpje van u, terwijl u dat niet wilde	76,8%	18,0%	5,2%	-	**100%**
9. liet een naaktfoto of seksfilmpje van u aan anderen zien, terwijl u dat niet wilde	81,3%	12,5%	6,2%	-	**100%**
10. liet zijn/haar billen, geslachtsdelen of borsten aan u zien, terwijl u dat niet wilde	82,4%	15,0%	2,7%	-	**100%**
11. liet u zien dat hij/zij masturbeerde zichzelf bevredigde, terwijl u dat niet wilde	94,9%	3,5%	1,6%	-	**100%**
Fysiek seksueel geweld					
Iemand…					
1. raakte u op een seksuele manier, terwijl u dat niet wilde.	85,3%	12,0%	2,7%	-	**100%**
2. zoende u, terwijl u dat niet wilde.	74,1%	25,2%	0,2%	0,5%	**100%**
3. Aftrekken of vingeren (seks met de hand), terwijl u dat niet wilde.	90,2%	8,3%	1,5%	-	**100%**
4. Orale seks (seks met de mond), terwijl u dat niet wilde.	90,1%	6,7%	1,7%	1,5%	**100%**
5. Geslachtsgemeenschap (penis of voorwerp in vagina), terwijl u dat niet wilde.	91,3%	3,9%	2,4%	2,4%	**100%**
6. Anale seks (penis of voorwerp in de anus), terwijl u dat niet wilde.	94,0%	6,0%	-	-	**100%**
7. dwong u om seks met anders te hebben voor geld en/of goederen	100%	-	-	-	**100%**

Bron: Prevalentiemonitor Huiselijk en Seksueel Geweld, PGHSG 2020 (CBS Microdata)

Bijlage 3 - Mogelijke en niet-mogelijke aanvullende analyses

Onderstaande tabel geeft inzicht in analyses die interessant kunnen zijn, aanvullend aan waar in de PHGSG 2020 al over wordt gerapporteerd. Zoals te zien is in de linker kolom zijn de analyses geordend naar de vraag uit het toetsingskader waar ze betrekking op hebben.[23] In de middelste kolom wordt samengevat welke analyses mogelijk zijn op basis van de data die voor de PHGSG 2020 zijn verzameld, hoewel in de rapportage hierover geen informatie is opgenomen. In de meest rechter kolom is samengevat welke analyses op basis van de verzamelde data niet mogelijk zijn, hoewel deze nuttig zouden zijn om meer inzicht in de rol van gender te geven.

Tabel B3.1 Mogelijke en niet-mogelijke aanvullende analyses.

Vraag	Wat is er aanvullend mogelijk, maar nog niet gedaan in PHGSG	Wat is er niet mogelijk
Wie pleegt geweld?	**Verdiepen partner- en ex-partnergeweld** Partnergeweld en ex-partner geweld per geweldsvorm, type incident en aantal incidenten analyseren, opgesplitst naar sekse van het slachtoffer. Zo wordt het mogelijk om een indicatie te geven van de ervaren ernst van het geweld binnen partnerrelaties opgesplitst naar sekse. **Verdiepen pleger-slachtoffer relaties en achtergrondkenmerken slachtoffer** Analyseren in hoeverre vrouwelijke vs. mannelijke slachtoffers met specifieke achtergrondkenmerken (ouder van jonge kinderen, laag welvaartsniveau, ouder van meerderjarig inwonend kind, 65-plussers, homoseksuelen, werklozen, eerdere ervaring slachtofferschap) vaker en of minder vaak slachtoffer worden van geweld gepleegd door specifieke plegers uit huiselijke kring. **Verdiepen huiselijk geweld gepleegd door mannen en vrouwen** Type incidenten en aantal typen incidenten van huiselijk geweld gepleegd door mannelijke vs. vrouwelijke plegers uit huiselijke kring.	**Ernst van het geweld relateren aan type pleger-slachtoffer relatie** Het is niet mogelijk om ernst van het geweld (uitgedrukt in opgelopen letsel, aantal ervaren gevolgen van het geweld en structurele aard van het geweld) te relateren aan pleger-slachtofferrelaties. Slachtoffers kunnen per incident meerdere plegers opgeven. Binnen hetzelfde type incident is niet per pleger uitgevraagd of het geweld door de specifieke pleger meermaals is gepleegd. Verder is niet per incident én pleger gevraagd naar de ervaren gevolgen van het geweld. **Afhankelijkheden tussen pleger en slachtoffer** In de monitor is uitsluitend de relatie tussen pleger en slachtoffer gemeten. De mate van afhankelijkheid uitgedrukt in bijvoorbeeld samen opvoeden van kinderen, economische afhankelijkheid, zorg afhankelijkheid e.d. is niet uitgevraagd. Ook andere risicofactoren die samenhangen met persoonskenmerken van de pleger (verslavingsproblematiek, eerdere ervaringen slachtofferschap) zijn niet gemeten.
Welk geweld wordt gepleegd?	**Verdiepen ernst van geweld naar slachtofferkenmerken** Het aantal losse ernstige incidenten (in aard), waarvan men slachtoffer is geworden clusteren en opsplitsen naar de sekse van het slachtoffer. Vervolgens bestuderen of ernstige incidenten worden gepleegd door specifieke plegers (zie ook wie pleegt geweld) en of dit verschilt naar de sekse van het slachtoffer. **Verdiepen cijfers over moord en doodslag** Het aantal slachtoffers van moord en doodslag (2016 t/m 2020) bestuderen en opsplitsen naar sekse van het slachtoffer én pleger-slachtofferrelatie. Bestuderen of moord en doodslag gepleegd door intieme relaties verschilt naar sekse van het slachtoffer.	**Inzicht verschaffen in duur van het geweld** In de monitor is niet gemeten wat de duur van het geweld was (wanneer is het begonnen en wanneer is het geëindigd). **Continuüm coercive control** In de monitor is coercive control uitgevraagd aan de hand van het stelselmatig voorkomen van verschillende items (incidenten). Er is niet gevraagd naar de *mate waarin* de 'losse' incidenten structureel hebben plaatsgevonden en *wanneer welke* incidenten hebben plaatsgevonden. Dit laatste is belangrijk om de intensiteit van de coercive control in kaart te brengen.

[23] De twee laatste vragen uit het toetsingskader, namelijk 'wat is de rol van macht, dwang en controle tijdens het hele proces van geweld?' en 'zet het geweld zich voort na afloop van de relatie en zo ja, hoe?' zijn niet in aparte tabellen weergegeven. Deze hangen samen met de vragen 1) wie pleegt het geweld? 2) tegen wie wordt geweld gepleegd? en 3) welk geweld wordt gepleegd? Bij de het behandelen van deze vragen gaan we ook in op de afhankelijkheidsrelatie tussen dader en slachtoffer en gaan we na of er sprake is van (structurele) macht, dwang en controle (coercive control).

Vervolg tabel B3.1

Vraag	Wat is er aanvullend mogelijk, maar nog niet gedaan in PHGSG	Wat is er niet mogelijk
Tegen wie wordt geweld gepleegd?	Zie ook *wie pleegt geweld* en *welk geweld wordt gepleegd* **Verdiepen slachtofferkenmerken in combinatie met sekse van slachtoffer** Slachtofferschap van (ernstig en structureel) geweld opsplitsen naar sekse van het slachtoffer in combinatie met specifieke achtergrondkenmerken (ouder van jonge kinderen, laag welvaartsniveau, ouder van meerderjarig inwonend kind, 65-plussers, homoseksuelen, werklozen, eerdere ervaring slachtofferschap)	**Afhankelijkheden en relatie-orde tussen slachtoffer en pleger (in relatie tot pleger) verdiepen** Zie ook *wie pleegt geweld* In de prevalentiemonitor is niet gevraagd naar de afhankelijkheden tussen plegers en slachtoffers (jong kind, economische afhankelijkheid e.d.). Het is niet mogelijk om te bestuderen of slachtoffers met een bepaalde afhankelijkheidspositie jegens plegers slachtoffer worden van bepaalde vormen van geweld en of er sekseverschillen hierin zijn te herkennen. **Geweld in gezin van oorsprong in kaart brengen** In de monitor is gemeten of respondent slachtoffer is geworden van de gemeten vormen van geweld voor 12e levensjaar. Er is niet gevraagd of respondent structureel getuige was van geweld tussen ouders of dat ervaren geweld voor 12e levensjaar structureel van aard was. **Verdiepen slachtofferkenmerken** De variabele 'geslacht' maakt onderdeel uit van de dataverzameling, maar respondenten is niet gevraagd naar het gender waarmee zij zich identificeren.[24] Daardoor kan niet in beeld worden gebracht wat de ervaringen van transgender personen zijn met geweld. Ook is niet bekend of de respondent een intersekse persoon is.
Wat zijn de gevolgen van geweld?	**Verdiepen ervaren gevolgen naar sekse van het slachtoffer** De ernst en het aantal ervaren typen incidenten (in aard) opsplitsten naar het totaal aantal ervaren gevolgen door het slachtoffer én naar de sekse van het slachtoffer. **Verdiepen hulpzoekgedrag naar sekse van het slachtoffer** Het totaal aantal typen ervaart ernstige incidenten (in aard) opsplitsten naar het totaal aantal (a) gesproken informele relaties en (b) instanties over het geweld en of er sprake is van (c) aangifte of melding bij politie en/of Veilig Thuis, opgesplitst naar de sekse van het slachtoffer.	**Ernst van het geweld relateren aan ervaren gevolgen** Ervaren gevolgen zijn niet per incident uitgevraagd maar per overkoepelend geweldsvorm. Het is daarom niet mogelijk om de gevolgen te relateren aan specifieke typen incidenten. **Percepties van geweld** In de monitor is niet gevraagd naar de mate waarin angst/perceptie van dreiging of pijn is ervaren door het slachtoffer. Er is alleen gemeten of er sprake was van lichamelijk letsel en allerhande gevolgen van het geweld.

[24] Voor manieren om genderidentiteit uit te vragen in kwantitatief onderzoek, zie bijvoorbeeld Motmans, J., Burgwal, A. & Dierckx, M. 2020.

Bijlage 4 - Toetsingskader

Het in het huidige onderzoek gebruikte toetsingskader is gebaseerd op onderstaand kader, met enkele aanscherpingen.

Tabel B4.1 Toetsingskader uit De Vaan, Dijkstra en Witkamp (2016)

Vraag (analyse)	Variabelen
Wie pleegt welk geweld tegen wie en met welk effect?	• Frequentie en duur van het geweld. • Aantal incidenten. • Beperking psychisch geweld tot stalking en strafbare bedreiging of psychisch geweld heel precies uitvragen en in analyse en rapportage duidelijk koppelen aan ernst, frequente/intensiteit, context en soorten impact van het geweld. • Relatie pleger-slachtoffer (afhankelijkheden (verschillende soorten), (on)gelijkwaardigheid, macht, hebben van gezamenlijke/gezamenlijk opvoeden van kinderen). • Gevolgen van het geweld (fysiek, psychisch, relationeel, financieel, angst, hulpzoekgedrag op korte en lange termijn). • Aandacht voor percepties van geweld door plegers en slachtoffers, mannen en vrouwen. • Slachtofferschap/getuige van partnergeweld als kind van slachtoffer en pleger in combinatie met bijvoorbeeld hechtingsproblemen/trauma (niet-ingrijpende ouder).
Wat is de rol van macht, dwang en controle gedurende het hele proces van het geweld?	• Controle en de impact daarvan als continuüm met *intimate terrorism* als uiterste eind. • Aandacht voor relatie-orde, macht en normen in relatie tot pleger- en slachtofferschap.
Zet het geweld zich voort na afloop van de relatie en zo ja, hoe?	• Ex-partners onderscheiden van huidige partners (ook geweld start na de relatie). • Specifieke aard van ex-partnergeweld (andere manieren van controle, ondermijnen relatie ouder-kind et cetera).

Bijlage 5 - Aansluiting rapportages op toetsingskader

Op basis van het toetsingskader is bepaald welke informatie idealiter zichtbaar zou worden gemaakt. We hebben geïnventariseerd in hoeverre de gewenste variabelen al zijn opgenomen in de rapportage van het Prevalentieonderzoek en in de Impactmonitor aanpak HGKM. In onderstaande tabellen wordt dit per subvraag van het toetsingskader beknopt weergegeven.

Tabel B5.1 Aansluiting rapportage PHSGS en Impactmonitor HGKM op toetsingskader

Subvraag	Variabelen	PHGSG 2020	Impactmonitor Aanpak HGKM 2020 (+ dashboard)
Wie pleegt geweld?	Geslacht van de pleger Eerdere ervaring slachtofferschap, bv. slachtofferschap/getuige van partnergeweld als kind van slachtoffer en pleger in combinatie met hechtingsproblemen/trauma.	**Geslacht van pleger** In het onderzoek wordt inzicht verschaft in het geslacht van de pleger. Daarnaast is er aandacht voor de pleger-slachtoffer relatie. 1. Mannelijke partner 2. Vrouwelijke partner 3. Mannelijke ex-partner 4. Vrouwelijke ex-partner 5. Vader 6. Moeder 7. Broer 8. Zus 9. Zoon 10. Dochter 11. Ander mannelijke familielid 12. Ander vrouwelijke familielid In de partnerrelaties is niet inzichtelijk gemaakt of het slachtoffer een kind of kinderen heeft/opvoedt met (ex-)partner (en dus een grotere mate van afhankelijkheid heeft met partner). In de rapportage wordt wel geconcludeerd dat alleenstaande ouders vaker slachtoffer worden van fysiek geweld en dwingende controle (alleenstaande moeders vaker dan alleenstaande vaders). Echter wordt dan niet gerapporteerd of dit geweld dan vaker wordt gepleegd door een specifieke pleger ((ex-)partner, (ex-)partner met kinderen). **Eerdere ervaring slachtofferschap** Slachtofferschap en getuige van huiselijk geweld in de kinderjaren (t/m 12 jaar) zijn gemeten in het onderzoek. In de rapportage is **alleen inzicht gegeven in eerdere ervaringen van de slachtoffers en niet van de plegers**. Dit laatste is wel mogelijk omdat in de vragenlijst ook is gevraagd naar zelfplegerschap van huiselijk geweld. Er wordt verder geen link gelegd met hechtingsproblemen of eerdere trauma's.	In de monitor wordt aan de hand van het recidiveonderzoek van het WODC (Blokdijk e.a. (2019) en de WODC recidivemonitor) inzicht gegeven in de plegers van het huiselijk geweld. De onderzoeksgroep bestaat uit plegers van huiselijk geweld die in de periode **2008 tot en met 2015** door het Openbaar Ministerie (OM) zijn vervolgd en waarbij het plegen van huiselijk geweld bewezen werd verklaard. In de rapportage is inzicht verschaft in het geslacht van de plegers (man/vrouw), leeftijd van de pleger en het type misdrijf. In de rapportage is dit alleen tekstueel gerapporteerd (geen presentatie van tabellen). In het dashboard zijn er meer data beschikbaar over de plegers van huiselijk geweld, zoals gemiddeld aantal eerdere strafzaken met huiselijk geweldsdelict. Dit is echter niet naar sekse uitgesplitst. **Eerdere ervaring slachtofferschap** In de impactmonitor zijn *geen* gegevens over eerdere ervaringen van slachtofferschap van huiselijk geweld (van plegers) opgenomen. **Vraag/ontbrekende informatie** In de monitor is er geen informatie beschikbaar over **tegen wie** de plegers het geweld hebben gepleegd.

Welk geweld wordt gepleegd?	• Frequentie en duur van het geweld • Aantal incidenten van geweld • Vorm van geweld (bv. seksueel aspect, partnerdoding, eergerelateerd); letten op combinatie van meerdere vormen van geweld • Ernst van geweld • Psychisch geweld: beperken tot *stalking* en strafbare bedreiging *of* geweld precies uitvragen en in analyse en rapportage duidelijk koppelen aan ernst, frequentie/intensiteit, context en impact van het geweld	**Vorm van geweld** Er worden meerdere vormen van geweld onderscheiden (verbaal, fysiek, dwingende controle, stalking door ex-partner, (fysiek, niet-fysiek en online) seksuele intimidatie (ook buiten huiselijke kring). Er is geen aandacht voor eergerelateerd geweld (partnerdoding kon logischerwijs niet worden uitgevraagd in een enquête). **Aantal incidenten van geweld en frequentie** Verschillende 'uitingsvormen' van geweld (binnen het type geweld) zijn gemeten in het onderzoek. Daarnaast is gevraagd hoe vaak men dit heeft meegemaakt in de afgelopen 12 maanden (niet in de afgelopen 12 maanden, 1 keer, een aantal keer, maandelijks, wekelijks of dagelijks). **Het is niet duidelijk of de verschillende incidenten worden gepleegd door één specifieke pleger.** **Duur van het geweld** Er is informatie verzameld over de duur van het geweld door te vragen hoe vaak (*frequentie)* het geweld plaatsvond in de afgelopen 12 maanden. Het is echter niet inzichtelijk gemaakt of structureel geweld werd gepleegd door één of meerdere plegers. **Combinatie van meerdere vormen van geweld** In de rapportage wordt gerapporteerd over meerdere vormen van geweld die zich afspelen binnen het type geweld dat is onderscheiden (zie boven). De vormen die zijn uitgevraagd bij *fysiek geweld in huiselijke kring* zijn bijvoorbeeld 'gedreigd met lichamelijk pijn, arm verdraaid, geduwd of getrokken, voorwerp gegooid' e.d. In de rapportage is er geen aandacht voor de combinatie van de verschillende overkoepelende typen geweld (dus personen die slachtoffer zijn van verbaal én fysiek geweld bijvoorbeeld). Maar de dataverzameling maakt het **wel mogelijk** om hier meer inzicht in te krijgen. Daarnaast is gekeken naar de samenhang tussen seksueel en huiselijk geweld. Dit is op een totaalniveau bestudeerd (in hoeverre personen die slachtoffer zijn van seksueel geweld al dan niet slachtoffer worden in de huiselijke kring). **Ernst van geweld** De verschillende geweldsvormen die worden uitgevraagd variëren in de mate van ernst. Zo wordt bijvoorbeeld bij lichamelijke agressie gevraagd of persoon slachtoffer is geworden van een dreigement met fysiek geweld tot aan verwonding met een mes of ander wapen.	**Vorm van geweld** Op basis van de door het CBS en WODC gepubliceerde Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020 wordt inzicht gegeven in de prevalentie van huiselijk geweld en de mate waarin slachtoffers van huiselijk (en seksueel) geweld het geweld bespreken met anderen. Daarnaast wordt de aard van het geweld beschreven op basis van gegevens van Veilig Thuis. In het rapport en dashboard wordt niet (of nauwelijks) gerapporteerd over de verschillende vormen van huiselijk geweld. In de monitor PHGSG zijn deze vormen wel afzonderlijk uitgevraagd en gerapporteerd (huiselijk geweld en seksueel geweld uitgesplitst naar verbaal, fysiek, dwingende controle, stalking door ex-partner, [fysiek, niet-fysiek en online] seksuele intimidatie [ook buiten huiselijke kring]). Daarnaast zijn in het rapport en het dashboard data opgenomen over de VT-meldingen en adviezen naar aard van het geweld. De volgende vormen worden onderscheiden: • Kindermishandeling • Geweld tegen ouders (tot 65 jaar) door hun kinderen (tot 23 jaar) • (Ex-)partnergeweld • Ouderenmishandeling (>65 jaar) • Overig geweld • Andere problematiek • Aard van het geweld onbekend **Aantal incidenten van geweld, frequentie en duur** In de monitor (en het dashboard) wordt alleen op totaalniveau gerapporteerd over de duur (structurele aard) van het huiselijk geweld. Er wordt geen inzicht verschaft in de frequentie en aantal vormen van geweld waar men slachtoffer van is

		In de algemene rapportage wordt over de totalen (frequentie) van de geweldsvormen gerapporteerd. **De verschillende geweldsvormen (mate van ernst) worden niet verder uitgesplitst naar de achtergrondkenmerken van het slachtoffer (bijvoorbeeld om na te gaan of vrouwen vaker slachtoffer worden van ernstigere vormen van fysiek geweld door bepaalde plegers).** De verzamelde data bieden wel mogelijkheden om dit verder uit te splitsen. In het onderzoek is gevraagd in welke mate het slachtofferschap een **structureel** karakter heeft (dat wil zeggen ten minste maandelijks plaatsvindt). De cijfers over structureel slachtofferschap betreffen minimumschattingen. **Het is onbekend hoeveel personen slachtoffer werden van meerdere vormen van geweld die afzonderlijk niet structureel voorkwamen, maar bij elkaar wel optellen tot 'structureel geweld'. (zie ook bovengenoemde).** Daarnaast wordt gevraagd naar de gevolgen van het geweld (impact) en als er sprake was van fysiek letsel, hoe zwaar dit letsel dan was. **Psychisch geweld** Psychisch geweld is niet apart gemeten. Wel zitten in verschillende geweldsvormen, met name in coercive control, componenten van psychisch geweld.	geworden. Dit zou wel mogelijk moeten zijn op basis van de data waaruit wordt geput (de prevalentiemonitor). In de rapportage (en in het dashboard) is er wel informatie verschaft over de vermoedelijke duur van het geweld van een gestart advies en ontvangen melding. Aan de **melder** is gevraagd in te schatten wat de duur van het geweld is. In het rapport wordt opgemerkt dat de melders dit vaak moeilijk vinden om in te schatten. De duur van het geweld wordt niet verder uitgesplitst naar de verschillende achtergrondkenmerken van het slachtoffer (en/of naar de aard van het geweld). **Combinatie van meerdere vormen van geweld** Er is geen aandacht voor een combinatie van verschillende vormen van geweld in de impactmonitor (rapport) en het dashboard. **Ernst van geweld** Er is inzicht verschaft in de ernst van de VT-meldingen (veiligheidstaxatie). Daarbij ligt de focus op de veiligheid van het slachtoffer. Zo is de frequentie van de onderstaande 'ernst-categorieën' van de melding inzichtelijk gemaakt: • Acute onveilige casuïstiek • Structurele onveilige casuïstiek • Een eenmalige onveilige situatie • Een multi-problematische leefsituatie • Geen zorgen over veiligheid De ernst van de meldingen is verder niet uitgesplitst naar de verschillende achtergrondkenmerken van het slachtoffer. **Psychisch geweld** Het meten van psychisch geweld is beperkt tot stalking door ex-partners en coercive

			control. In de monitor is hier niet apart over gerapporteerd (zit in totaal prevalentiecijfer).
Tegen wie wordt geweld gepleegd?	• Geslacht van het slachtoffer • LHBTIQ+-status • Eerdere ervaring slachtofferschap, bv. slachtofferschap/getuige van partnergeweld als kind van slachtoffer en pleger in combinatie met hechtingsproblemen/ trauma	**Geslacht slachtoffer** De sekse van het slachtoffer is gerapporteerd. Daarnaast is inzicht verschaft in een aantal relevante persoons- en sociaaleconomische kenmerken (leeftijd, seksuele oriëntatie en migratieachtergrond, achtergrondkenmerken zoals de positie van de persoon in het huishouden, het hebben van kinderen en het aantal kinderen, het welvaartsniveau van het huishouden en de stedelijkheid van de gemeente). *Vraag: waarom is niet gekeken naar sociaaleconomische categorie van de respondenten (werknemer/werkloos, ontvanger van uitkering e.d.), gezondheidskenmerken (bv. al dan niet fysieke beperking of mantelzorg ontvanger), middelengebruik en opleidingsniveau van de respondenten?* **LHBTIQ+-status** De seksuele oriëntatie van de respondenten is gemeten door te vragen of respondenten zich aangetrokken voelen tot mannen, vrouwen, of allebei. De volgende antwoord categorieën zijn onderscheiden: 1. Alleen tot mannen 2. Vooral tot mannen, maar ook wel tot vrouwen 3. Evenveel tot mannen als tot vrouwen 4. Vooral tot vrouwen, maar ook wel tot mannen 5. Alleen tot vrouwen 6. Niet tot vrouwen en niet tot mannen 7. Dat weet ik (nog) niet Er is geen inzicht verschaft in het gender waar de respondenten zich mee identificeren, en geen inzicht in of dit intersekse personen betreft. **Eerdere ervaring slachtofferschap** Gemeten (zie eerste rij boven). In de rapportage/analyse wordt de mate van slachtofferschap van een geweldsvorm uitgesplitst naar verschillende achtergrondkenmerken van het slachtoffer. **De uitsplitsingen zijn vaak bivariaat. Door een meer 'gelaagde' uitsplitsing te maken zou het mogelijk zijn om meer inzicht te krijgen in de rol van gender bij het geweld.** Bv. Zijn mannen of vrouwen met een lage opleiding en lage economische status vaker slachtoffer van een specifieke vorm van ge-	**Geslacht slachtoffer** De sekse van het slachtoffer is gerapporteerd. Daarnaast is inzicht verschaft in een aantal relevante persoons- en sociaaleconomische kenmerken (leeftijd, seksuele oriëntatie en migratieachtergrond, en achtergrondkenmerken zoals de positie van de persoon in het huishouden, het hebben van kinderen en het aantal kinderen, het welvaartsniveau van het huishouden en de stedelijkheid van de gemeente). Deze informatie is gebaseerd op de PHGSG-monitor (2020). In het rapport (en dashboard) van de Impactmonitor aanpak HGKM worden slachtofferkenmerken niet gekruist met de verschillende vormen van huiselijk geweld. Ook wordt geen inzicht gegeven in de pleger-slachtofferrelatie. Daarnaast is in de VT-cijfers geen informatie beschikbaar over de slachtoffers-plegers-relatie waar een melding van is ontvangen of advies voor is aangevraagd. **LHBTIQ+-status** Geen informatie beschikbaar. **Eerdere ervaring slachtofferschap** Geen informatie beschikbaar.

		weld dat wordt gepleegd door de (ex-)partner? Zijn er ook verschillen naar geaardheid van het slachtoffer?	
Wat is de relatie tussen pleger en slachtoffer?	• Vreemden, bekenden, intimi • Tussen partners van zelfde of ander geslacht • Afhankelijkheden, (on)gelijkwaardigheid, macht, samen kinderen hebben/opvoeden	**Vreemden, bekenden, intimi** Er is gevraagd naar de pleger-slachtofferrelatie. Bij (seksueel) geweld buiten huiselijke kring is gevraagd naar de hiërarchische relatie tussen slachtoffer en pleger. **Tussen partners van zelfde of ander geslacht** Dit is uitgevraagd in de enquête. **Afhankelijkheden, (on)gelijkwaardigheid, macht, samen kinderen hebben/opvoeden** Er is inzicht verschaft in de burgerlijke status, de sociaaleconomische positie en of de respondent kinderen heeft. Het is niet duidelijk wat de sociaal economische status was van het slachtoffer tijdens het geweldsincident en in welke mate slachtoffer bijvoorbeeld economisch afhankelijk was van partner.	**Vreemden, bekenden, intimi** In de PGHSG (2020) zijn data beschikbaar over de relatie tussen het slachtoffer en de pleger. Deze informatie is niet opgenomen in de Impactmonitor aanpak HGKM (ook niet in het dashboard). Wel zijn gegevens beschikbaar gesteld van VT waarin enig inzicht wordt verschaft in de pleger-slachtofferrelatie. Zo is het aantal VT-meldingen en adviezen uitgesplitst naar aard van het geweld (geweld tegen ouders en (ex-)partnergeweld). De aard van het geweld is echter niet opgesplitst naar de verschillende achtergrondkenmerken van de slachtoffers. **Tussen partners van zelfde of ander geslacht** Geen informatie beschikbaar. **Afhankelijkheden, (on)gelijkwaardigheid, macht, samen kinderen hebben/opvoeden** Geen informatie beschikbaar.
Wat zijn de gevolgen van geweld?	• Fysiek, psychisch (psychologisch en emotioneel), financieel, relationeel, angst • Hulpzoekgedrag op korte en lange termijn • Percepties van geweld • Reacties van instanties en sociale omgeving (bv. *victim blame*)	**Gevolgen slachtofferschap** De gevolgen van het geweld zijn in kaart gebracht: Lichamelijke problemen, psychische problemen, seksuele problemen, problemen met (een deel van) familie, relatieproblemen, (een tijdje) niet meer werken, andere problemen met werk en/of opleiding, andere problemen en geen problemen. Er wordt daarnaast gevraagd welk type fysiek letsel men heeft opgelopen van het geweld (als er sprake was van lichamelijke problemen). Er wordt niet gevraagd hoe lang de problemen aanhielden (of nog aanwezig zijn). **Hulpzoekgedrag** Hulpzoekgedrag in de afgelopen 12 maanden is uitgevraagd. Er is gevraagd bij wie of welke instantie hulp is gevraagd (partner, familie, vriend, hulpverlener, politie).	**Gevolgen slachtofferschap** De gevolgen van het geweld zijn niet kaart gebracht in de impactmonitor (ook niet opgenomen in het dashboard). Deze informatie is wel beschikbaar in de databronnen waar de impactmonitor gebruik van maakt. **Hulpzoekgedrag** Hulpzoekgedrag in de afgelopen 12 maanden is opgenomen in de monitor (en het dashboard). Er is gerapporteerd bij wie of welke instantie hulp is gevraagd (partner, familie, vriend, hulpverlener, politie). De cijfers zijn gebaseerd op de PHGSG (2020). De cijfers zijn niet uitgesplitst naar geslacht of andere achtergrondkenmerken van de slachtoffers.

		Percepties van geweld en reacties sociale omgeving Geen informatie over beschikbaar.	In de monitor is aandacht voor outcome-indicatoren van de hulp (na een VT-melding). Het gaat dan hoofdzakelijk om of er sprake is van een afname van het geweld en de beoordeling van het welzijn door het slachtoffer. Dit laatste is alleen gemeten voor kindermishandeling (van ouders jegens kinderen). Verder is recidive onder plegers van huiselijk geweld in kaart gebracht (recidivemonitor WODC). **Percepties van geweld en reacties sociale omgeving** Geen informatie over beschikbaar.

Tabel B5.2 Aansluiting rapportage PHSGS en Impactmonitor HGKM op toetsingskader

Subvraag	Variabelen	PHGSG 2020	Impactmonitor aanpak HGKM 2020 (+ dashboard)
Wat is de rol van macht, dwang en controle gedurende het hele proces van het geweld?	• Continuüm controle (‘*coercive control*’): o.a. dwang, controle, manipulatie, dreiging, jaloezie • *Intimate terrorism* als uiterste eind continuüm • Aandacht voor relatieorde en macht in de relatie	**Continuüm controle** Coercive control is uitgevraagd in een subset van vragen en vervolgens opgedeeld in drie dimensies: *1.Sociale controle* • Iemand hield u de hele tijd weg bij uw familie en/of vrienden • Iemand bepaalde voor u met wie u wel of niet mocht praten • Iemand hield de hele tijd bij waar u was en wat u deed • Iemand controleerde regelmatig of de hele tijd uw post, telefoontjes, berichten, e-mails, of sociale media *2.Dreiging/intimidatie* • Iemand dreigde regelmatig om uw kinderen of iemand van wie u houdt iets aan te doen • Iemand dreigde regelmatig om zichzelf iets aan te doen of zelfmoord te plegen als hij of zij boos op u was • Iemand maakte u regelmatig bang of intimideerde u, bijvoorbeeld door te schreeuwen, iets van u met opzet kapot te maken of hard op de muren of tafel te slaan • Iemand kleineerde of vernederde u regelmatig of de hele tijd • Iemand heeft u op een andere manier regelmatig of de hele tijd gecontroleerd of geïntimideerd *3.Wegnemen van zelfstandigheid* • Iemand verbood u regelmatig of de hele tijd om het huis te verlaten	**Continuüm controle** Er is weinig aandacht besteed aan coercive control. In de rapportage van de monitor wordt uitsluitend genoemd dat deze vorm van geweld is meegenomen in de prevalentieschatting (2020). De cijfers zijn gebaseerd op de PHGSG (2020). Verder worden in de rapportage (en het dashboard) geen variabelen en of data gerapporteerd die inzicht verschaffen in de relatieorde en macht binnen de relatie waarin het geweld plaatsvindt.

		• Iemand verbood u om eigen geld of bankrekening te hebben • Iemand bepaalde voor u waaraan u uw geld mocht uitgeven In de rapportage is gerapporteerd het voorkomen van deze drie dimensies van coercive control. Ook is gerapporteerd over wie het geweld tegen wie pleegt met onderscheid naar geslacht. Er zijn geen verdere uitsplitsingen gerapporteerd. Bijvoorbeeld of vrouwen met een lage sociaal economische status (SES) vaker slachtoffer worden van coercive control dan mannen met een lage SES.	

Tabel B5.3 Aansluiting rapportage PHSGS en Impactmonitor HGKM op toetsingskader

Subvraag	Variabelen	PHGSG 2020	Impactmonitor aanpak HGKM 2020 (+ dashboard)
Zet het geweld zich voort na afloop van de relatie en zo ja, hoe?	• Ex-partners onderscheiden van huidige partners • Onderscheiden of geweld start tijdens of na relatie • Specifieke aard van ex-partnergeweld (bv. manieren van controle, ondermijnen relatie ouder-kind)	**Ex-partners onderscheiden** In het onderzoek zijn ex-partners onderscheiden (bij de uitvraag van alle vormen van geweld). **Onderscheiden of geweld start tijdens of na relatie**. Er is geen onderscheid gemaakt of het geweld start tijdens of na relatie in het onderzoek. Er is aandacht voor stalking door de ex-partners (als een specifieke vorm van ex-partnergeweld). In de vragen is geen duidelijke tijdsaanduiding gegeven. Er wordt gevraagd of men slachtoffer is geworden van een specifieke vorm van stalking door de ex-partner in de afgelopen 12 maanden. In de vraag is niet onderscheiden of het stalken tijdens de relatie met de ex-partner heeft plaatsgevonden of na afloop van de relatie (of beide).	**Ex-partners onderscheiden** In de monitor wordt genoemd dat in de prevalentieschattingen partnergeweld (o.a. in de vorm van stalking) is opgenomen. Er wordt hier niet apart over gerapporteerd. In de rapportage over de VT-meldingen en adviezen is (ex-)partnergeweld wel onderscheiden en gerapporteerd. Deze cijfers zijn echter niet verder opgesplitst naar achtergrondkenmerken van de betrokkenen binnen een melding. **Onderscheiden of geweld start tijdens of na relatie**. Geen informatie over beschikbaar.

Bijlage 6 - Interviews, expertmeetings en begeleidingscommissie

Interviews

Om de meest recente inzichten mee te kunnen nemen in het zichtbaar maken van de relatie tussen gender en geweld, is gesproken met auteurs van twee recente onderzoeken waarbij de relatie tussen gender en geweld is bekeken. Dit betreft de volgende onderzoeken:

- *Een kwestie van lange adem. Kan huiselijk geweld en kindermishandeling echt stoppen?* Steketee, M., Tierolf, B., Lünemann, K. & Lünemann, M. (2020).
- *Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020* (Akkermans, M., Gielen, W., Klooster-man, R., Moons, E., Reep, C., & Wingen, M. (2020).

Respectievelijk Katinka Lünemann en Elke Moons zijn geïnterviewd.

Het interview met de auteurs had **drie doelen**:

1. In beeld krijgen wat de doelen zijn geweest van deze onderzoeken wat betreft het in beeld krijgen van de relatie tussen gender en geweld.
2. Inzicht verwerven in de overwegingen van de onderzoekers wat betreft de door hen ingezette methoden in relatie tot inzicht in gender, zoals de gekozen surveyvragen.
3. Bespreken welke sterke kanten en beperkingen de onderzoekers zien wat betreft de gendersensitiviteit van deze onderzoeken.

Expertmeetings

De eerste bevindingen van de secundaire analyses hebben we in een notitie gebundeld en voorgelegd aan experts uit het veld, om vervolgens in verschillende sessies met hen van gedachten te kunnen wisselen. We hebben hun gevraagd in hoeverre zij onze conclusies delen, hoe zij bepaalde opvallende resultaten verklaarden, of zij het eens waren met onze operationalisaties en of zij aanscherpingen of aanvullingen hadden op onze suggesties om gender beter zichtbaar te maken in de Impactmonitor HGKM.

We hebben hiervoor de volgende experts geraadpleegd:

Meeting 1:

- Dr. Janine Janssen, o.a. lector Veiligheid en geweld in afhankelijkheidsrelaties (Avans Hogeschool) en hoofd onderzoek Landelijk Expertisecentrum Eer Gerelateerd Geweld (Politie Nederland).
- Dr. Hanneke de Graaf, Programmamanager Kennisontwikkeling en Onderzoeker (Expertisecentrum Seksualiteit Rutgers).

Meeting 2:

- Dr. Annemarie ten Boom (op persoonlijke titel), Onderzoeker bij de Algemene Rekenkamer, voorheen onderzoeker bij het WODC.

Meeting 3:

- Dr. Stefan Bogaerts, professor forensische psychologie en ontwikkelingspsychologie (Universiteit van Tilburg).

Begeleidingscommissie

Het onderzoek is begeleid door een begeleidingscommissie waarin de volgende personen zitting hadden:

- Jitske Bosch, MSc (ministerie van VWS).
- Dr. Leontien van der Knaap (WODC).
- Dr. Elke Moons (CBS).
- Steven Tjalsma, MSc, LLM (ministerie van JenV).

Bijlage 7 - Visies gender(a)symmetrie

De onderstaande tabel, overgenomen uit De Vaan, Dijkstra en Witkamp (2016, p.10) geeft beknopt weer wat belangrijke verschillen zijn tussen onderzoek waarin symmetrie in geweld tussen mannen en vrouwen vooral naar voren komt, en onderzoek waarin asymmetrie tussen mannen en vrouwen wordt benadrukt.

Tabel B7.1 Gendersymmetrie-genderasymmetrie: concepten, maten, methoden

	Gendersymmetrie	Genderasymmetrie
Conceptueel	'Family violence' Gewelddadig handelen van vrouwen en mannen beschouwd als gelijkwaardig	'Violence against women' Ernstig gewelddadig handelen vooral door mannen tegen vrouwen Geweld beschouwd als contextafhankelijk
Meten van geweld - **Prevalentie**	Geen duidelijk onderscheid tussen eenmalig geweld, geweld van korte duur en geweld van lange duur	Apart aandacht voor chronisch geweld
- **Aard geweld**	Gericht op handelingen sec en in beperkte mate impact	Naast handelingen aandacht voor context, relatie en impact van geweld; specificeren van de aard van het geweld op basis van context
Methode en instrumenten	Veelal grootschalig surveyonderzoek; relatief weinig aandacht voor specifieke details en achtergrond	Onderzoek heeft een brede scope: aandacht voor constellatie van geweld en kwalitatieve studies
	Schaalconstructie op basis van items bepalen score op al dan niet geweld	Aandacht voor (proces van) intimideren, agressie en controleren
	Steekproeftrekking uit de populatie; relatief weinig consequenties verbonden aan weigeringen en selectieve non-respons	Steekproeftrekking specifieke groepen vaak met ernstige problemen (beschrijft specifieke, vaak ernstige geweldspatronen)

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Regioplan
Jollemanhof 18
1019 GW Amsterdam
T +31(0)20 531 53 15
www.regioplan.nl